

מבוא לשער כתנות עור

א

מהות העיבוד

בפירוש המשניות לרמב"ם במסכת שבת פ"ז בד"ה אבות מלאכות בא"ד כתב וז"ל "וענין העיבוד חזוק הדברים הרפים כדי שלא יפסדו במהרה", העור מורכב מסיבים רבים הדבוקים זה לזה ביניהם נמצאים חומרים שונים כגון שומנים דם וחומרים טבעיים אחרים הנותנים בעור ריח ומראה ומישוש לא רצוי, ועיקר העיבוד הוא הפיכת העור הפגיע לרקבון למוצר גמיש ועמיד, ויש הבדל בין עיבוד הקלף לעיבוד הרצועות כפי שנבאר בס"ד.

השינויים המהותיים במבנה הסיבי בזמן העיבוד משפיעים על תכונות העור כגון חוזק קריעה, גמישות וסמיכות. יכלתם של כימיקלים מעבדים לחזור לתוך המבנה הסיבי ובין סיבי, מותנית בהכשרת העור לפעולתם. הרחקה לא נכונה של עדפי שומן בזמן הכנה למשל יכולה להשפיע על מראהו של העור המוכן ולהוריד מערכו המסחרי.

הקושי בעיבוד לשמה

כבר בזמן הראשונים נתעוררה הבעיה של עיבוד הקלף, הבתים והרצועות. הסיבה היתה היות ועיבוד העורות לא היתה אומנות ישראלית והיו מקומות שלא ידעו לעבד עורות, וכדי לעבד עורות היו נותנים לבורסקי עכו"ם.

בספר "ברוך שאמר" האריך באופן העיבוד שהיה כולו לשמה מהכנסת העור למים עד מתיחת העור. והיות ולא היה

העיבוד תחת יד ישראל הסתפקו בדיעבד באמירה לעכו"ם שיעשה לשמה, ויש שאמרו שצריך שיעשה הישראל תחילת העיבוד לשמה.

סיבה זו גרמה שלא ניתן היה לעמוד ולהשגיח בכל זמן העיבוד וסמכו על התחלת העיבוד שהוכנס לשמה. לפני שתעשיית העור היתה מתוחכמת היה העיבוד תהליך פשוט, בשיטות אלה ייצבו את הרקמה החלבונית (המרכיב העיקרי בעור) והגנו עליו מפני חיידקים.

בהתפתחות המדע בתעשיית העור, נשתנה העיבוד והוא נעשה בייעוץ מהנדסי עור וכימאים, תעשיית העור נהפכה לתעשייה סודית, כל מפעל יש לו סודות בעיבוד, וסודות אלו מקנים לעור את ערכו המסחרי.

כיום יש סוחרי קלף ורצועות שמעבדים במפעלים גדולים, בפרט עיבוד הרצועות שהעיבוד שלהן הוא כעיבוד העור, ולכל מפעל יש סודות משלו. עיבוד הרצועות עובר אותו תהליך שמעבדים עור מסחרי, והעיבוד נעשה באותם המקומות.

החזו"א מעבד עור רצועות

עיבוד העורות נעשה בעבר בעיקר בבורות, בהן הישרו את העורות, ובכל שנוי פעולה היו מחליפים ומכניסים את העורות לבור אחר. במכתב שכתב החזו"א לגאב"ד בריסק זצ"ל (מובא באגרות חזו"א ח"ב מכתב קל"ד) כתב "שמח אני לבשרם כי עלתה בידי למצוא מי שהתרצה לתת לי האפשרות לעבד עור הרצועות כפי חפצנו היינו לעשות בעצמי את כל העבודות עד

לגמרו, והטלתי בעצמי בשריה ראשונה באמירת פה לשם רצועות של תפילין, וכבר החלפתי בעצמי לבור השני הוא בור הסיד ושהה שם ערך ה' ימים, ועכשיו הועבר לבור שלישי ג"כ על ידי, ועוד יצטרך חליפות מקומות", וכו'.

ממכתבו משמע שלא כל יצרן עורות נתרצה להכניס זרים למפעלו כדי שיוכלו לעשות כל הפעולות לשמה. אעפ"כ בזמנם היתה הבעיה פחות מסובכת היות והיה צורך רק להכניס לבור לשמה, אבל כיום מופעל העיבוד (בפרט ברצועות) ע"י חביות חשמליות. וכמעט כל אופן העיבוד לא נעשה ע"י אדם רק ע"י פעולת חשמל, ואם היה יכולת להניח החמרים לפני הכנסת העורות היה מקום לדון, היות והשריית העור נעשתה ע"י אדם, והעור מוכנס למקום שנעבד בטבעו והחשמל רק מזרז וגורם שלא ישקע הסיד, אולם יש לדון בדבר היות והפעולה היא גם שיגיע לכל מקום בעור. וכן יש בתוך החבית פקקים בולטים כדי שהעורות לא יתקפלו ולא יתהוו קשרים. יש לדון אם יציאת העור מחוץ למי העיבוד והכנסתו בחזרה, אם נחשב הדבר כפעולה שנעשתה שלא ע"י אדם ויתבאר אי"ה.

ובעיבוד הרצועות כמעט שאין אופן שניתן להניח את החומר לפני נתינת העורות כמו שיתבאר אי"ה אופן העיבוד. יוצא שפעולת העיבוד נעשית שלא ע"י פעולות אדם אלא ע"י החשמל וכבר הרעישו ע"ז גדולי עולם, ומה נכונים הדברים למצב השורר כיום בענין עיבוד הרצועות, (ויתבאר אי"ה אם יש מקום לחלק בין טוית ציצית לעיבוד ע"י מכונה).

ב

שלביו הנעשים בעיבוד הרצועות שלבי העיבוד העיקריים הם 1. מליחה. 2. שריה. 3. סיד והורדת השער ועודף

השלב השני הוא שריה במים - השריה נעשית א) כדי לשטוף את העור במים מכל החמרים העלולים להפריע בהמשך העיבוד. ב) כדי לאפשר לסיבים לספוג מים ולתפוח עד שיחזרו למצב שהיה להם מייד אחרי הפשיטה, בשריה נמס כל המלח שנוסף בעת השימור, כל שארית חלבונית מסיסה (כגון דם ולימפה) ושאריות לכלוך שדבקו בעור לפני השחיטה.

השריה מתבצעת בכריכות שריה מצוידות במנופי ערבוב, או בתופים (חביות) מסתובבים, בהם ניתן להזרים כמויות מים ניכרות על העורות, לערבבם ולשטפם. שריה נכונה משפיעה בצורה מכרעת על טיב התוצר הסופי. השריה עצמה מתבצעת פעמיים, פעם ראשונה מכניסים את העורות לחבית, מזרימים מים (הברז הוא בתוך החבית, ופתיחת הברז הוא במרחק מהחבית) השטיפה הראשונה היא כשעה, אח"כ מוציאים את המים ומשאירים את העורות. לאחר מכן מזרימים מים חדשים ומשהים את העורות כשתים עשרה שעות, והעור חוזר לקדמותו כמו שהיה בשעת השחיטה. עיקר רכון העור נעשה בשריה שניה, ואם נחשוש לחומרא להניח העורות בתוך המים לשמה צריך בשריה שניה שיהיו המים קודם בחבית ואח"כ להכניס את העורות, (היות והמים נכנסים לא מכוחו).

השלב השלישי הוא הסיד, מטרת הסיד

שחלים עקב פעולת האנזימים (פנקריאטין בעיקר) עדיין לא נתבררו לחלוטין. קודם לכן השתמשו למטרה זו בהפרשות עופות, צפורים וכלבים. העור לאחר הבייץ הוא כמו לאחר השחיטה אלא שהוא חלק, הפורים (מקום השערות) נסתם.

השלב החמישי לאחר שטיפה במים הוא ויסות החומציות (צריבה) עם גמר ריכוך הרקמה יש להביא את העור לדרגת חומציות שוה ע"י טיפול בחומצות שונות. הוויסות מאפשר את חדירתו האחידה של המעבר בשלב הבא, לפני העיבוד במלחי עיבוד מתכתיים, שורים את העורות במים מלח בישול וחומצות לא אורגניות ואורגניות.

השלב השישי הוא הבירוס (העיבוד). בימי קדם עובדו העורות ע"י טבילתם בתמיסות צמחיות (של אלון אוג ועוד. בזמן חז"ל היה העיבוד ע"י עפצים ואח"כ נשתנה ממחזו למחזו ומוזכר בראשונים, ועיין במאירי בבית הבחירה עמ"ס שבת ע"ט ע"א שבעיקרון גם העור נעבד כקלף) שהיקנו להם עמידות בפני רקבון, כיום אין עיבוד צמחי בלבד או מתכתי בלבד, התעשייה משלבת שיטות עיבוד שונות, שהמשותף להן הוא יצירת קשר חדש בין הסיבים, קשר זה נוצר ע"י תמציות צמחיות (טנין) מלחי מתכות (כגון כרום ברזל אלומיניום וזירקון) וכן ע"י מברסים סינתטיים, כל חומר מעבד נותן לעור תכונות אופייניות. (זירקון למשל יוצר עור לבן בעל חוזק רב) העיבוד במלחי כרום בסיסיים, הוא העיקרי והנפוץ ביותר. אם כי מוסיפים לתהליך החדש חמרים שמקנים לעור תכונות מגוונות.

העיבוד מתבצע ע"י שריית העור בתוך תופים מסתובבים המכילים תמיסות של חמרי הבירוס כימיקליים אלה תודרים לתוך העור, מתקשרים לסיבים, מייצבים את

הוא להסיר את השער ועודף השומן. הסידור מביא לתפיחת העור מסיר ממנו עדפי שומן ומסייע בהרחקת השיער. ע"י ריכוך שרשי השיער וניתוק השיער מהרקמה בכימיקלים בסיסיים, הסידור המקובל נעשה ע"י הוצאת המים מהשריה, הזרמת מים לכריכות או לתופים גדולים, והכנסת סיד כבוי, נתון גפרי, מלח בישול ותוספות קטנות המזרזות את התהליך.

אחרי השריה עוזרות מכונות, כגון מכונות בשר והמכונה להרחקת השיער בהסרת שרשי השיער שטרם נשרו, תוך שמירה על שלמות פני העור, העור אחר הסיד מעובד היטב ועיקר מטרת עיבוד זה הוא לשם הורדת השיער ולהקל על הורדת הבשר מהעור. עורות פרוה, שמשאירים את השערות, אינו עובר תהליך סיד, הסיד נקרא עיבוד מתוק.

אחרי הורדת השיער והבשר עובר העור תהליך נוגדני מעיבוד מתוק לעיבוד חומצתי, ושני סוגי העיבוד מנוגדים ואם ישאר מהעיבוד הראשון לא יקלט העיבוד השני ויתקלקל העור. לכן צריך העור לעבור נטרול של העיבוד המתוק. והכשרה לקבל את העיבוד החומצתי, והתהליך הבא הוא נטרול הסיד ובהדרגה להכשירו לעיבוד חומצה.

השלב הרביעי הוא ריכוך הרקמה (בייץ). מכניסים את העורות ושוטפים במים. אח"כ מוציאים את המים ומשאירים את העורות, אחר הוצאת המים מזרימים מים חדשים ומוסיפים כימיקלים שונים בטמפרטורה בדוקה, בפרקי זמן ותנועה קצובים תוך בדיקת החומציות או הבסיסיות, השטיפה הנכונה והחמצת פני העור משפיעות על החדירה של חמרי הריכוך לתוך הרקמה האורגנית, חמרי הריכוך שהם אנזימים תורמים גם להחלקת פני העור והגברת גמישותו. השנוים

הרקמה ומקנים לה עמידות. פעולת שלבים אלו נקראת עיבוד העור. ויש מקום לדון באיזה שלב נקרא עור מעובד כלפי העורות לרצועות. אצל העבדנין נקרא העור מעובד רק אחרי נתינת הגרבון (אחרי הכרום) יתר הפעולות כגון שומנים הוא תוספת לעיבוד.

ג

האם אפשר לקחת קלף ורצועות מהשוק

מנחות מ"ב ע"ב תפילין יש להם בדיקה ואין נקחין אלא מן המומחה, ונחלקו רש"י ותוס' בביאור מימרא זו. רש"י ביאר שאין נקחין אלא מן המומחה היודע שצריך עיבוד לשמה. ותוס' כתבו שלענין עיבוד לא חישבין שהכל בקיאים בו. ולכאורה מדובר בזמנם שהעיבוד נעשה ע"י ישראל, אבל בזמנינו שהעיבוד נשתנה וכן יש שנעשה במפעלים גדולים, יש לעיין אם שייך לומר שהכל בקיאים בו שצריך לשמה.

בגדוד ביהודה מהד"ת חיו"ד סימן קע"ה הביא שאלת השואל וז"ל ואשר שאלת על האי עובדא דאתי לידו ספר תורה שנכתב מסופר מומחה בדינים ושאל את הסופר בעשיית הקלף ובאיזה אופן היה העיבוד לשמה. והשיב הסופר שהוא שולח העורות ע"י יהודים לפראג לעבד אותם בפראג. ושאל מעלתו את היהודים אשר על ידם שלח העורות איך התנהגו בעיבוד העורות, והשיבו שהם בעצמם שרו את העורות, ובשעה שנתנו למי השריה אמרו שעושים זה לכתוב עליו ספרים תפילין ומוזוות, ושוב הלכו להם והאומן שוב עושה מלאכתו כל הצריך לעיבוד, ואמנם לא שמו לב לראות אם כבר הושם סיד במים הללו או עדיין לא היה שם סיד, ושאלת אם ספר תורה זה כשר או לא.

ובהמשך התשובה כתב ולכן להוודע שורש מלאכת העיבוד שלחתי אחר סופר

דקהלתינו וחקירתי אצלו ואמר לי שסדר העיבוד כך הוא מתחלה נותן העורות במים ואז הם מים לבד בלי שום תערובת דבר אחר כלל, והעורות שרוים במים לבד ג' או ד' ימים שיתרככו, ואח"כ לוקח אותם האומן משם ונותן אותם למים שיש בהם סיד ואפר ושם מתעבדים. והסופרים דכאן הולכים לבית האומן קודם שיתן אותם במי הסיד והסופרים עצמם מניחים אותם למי הסיד עם האפר. אבל השלוחים הללו שבאים לשעתו אין ספק שלא היה אז סיד כלל או שום אפר באותן מים ששרו אותן בהם, ואם הדבר כך אין כאן מעשה יהודי בעסק העיבוד כלל כי מים לבד אין בהם שום מעשה עיבוד.

ולמעשה פסק הנוב"י שהנתינה למים לאו כלום היא, וזו רק הכנה שיתרכך העור ויוכל אח"כ לקבל כת הסיד ואין זה אפילו הזמנה גמורה, באופן שלא מצא היתר להתיר לקרוא בציבור בס"ת הזה כי אם בשעת הדחק כשאין באותו מקום שום ס"ת כשר וכו' ובמשנה ברורה סימן ל"ב ס"ק כ"ה פסק שעיקר העיבוד הוא כשמשים העורות לתוך הסיד ולא לתוך המים.

דעת החזון איש בעיבוד הרצועות

בחזון איש חאו"ח סימן ר' אות י"א כתב וז"ל והאידנא שורין את העור במים לרככו ואח"כ משימין אותו בסיד עד שהשיער נופל, ואח"כ מוסיפין לשרות במינים חריפים לחזקו, ולענין רצועות סגי בשריית הסיד עד שהשיער נופל, והשאר נראה כיון דאינו צריך אין צריך לעשותו לשמה, וכן המנהג ד' ישראל משימו בסיד ולא יותר, וכ"ה בנוב"י תנינא סימן קע"ה.

ובד"ה ומ"מ בעור הרצועות, נסתפק החזו"א שמא מספיק עיבוד של מליחה, וז"ל ונהי דלחומרא אמרינן דבעי עיפון אבל אי מלח שלא לשמה אפשר דאין לו

ובמאירי בקרית ספר חלק ראשון מאמר שלישי האריך בביאור חילוקי העורות וז"ל שנינו במסכת שבת פרק המוציא (ע"ט ע"א) שלשה עורות הן מצה וחיפה ודיפתרא, מצה כמשמעה כלומר שאין בה שום תיקון אלא שאחר שהפשיטו את העור והעבירו שער שלו, נתנוהו לתוך המשרה בלא קמח ובלא מלח ואינו ראוי לכתיבה, אלא שהיו רגילים לצור בה משקולת וכו', חיפה דמליח ולא קמח ולא עפיץ. כלומר שנתנו בו מלח כדי לנגבו ולא נתנו שם עדיין קמח ועפצים "הצריכין להשלמת עיבודו", ואף זה אינו ראוי לכתיבה כ"כ אלא שבעלי קמיעין היו רגילין הרבה להשתמש במין זה. וכו'.

דפתרא הוא דמליח וקמח ולא עפיץ, שנהגו להשרות את העור אחר שנתנגב ע"י המלח לתוך המשרה שבו מים וקמח, כדי לעבות את העור, ואחר כך נותניו במשרה העפצים שיכווץ את העור ויתחזק, וכל שהוא כן ר"ל מליח וקמח ולא עפיץ אף שעדיין אינו ראוי לכתיבה כ"כ. מפני שאין הכתב מתקיים בו כ"כ עד שיהא מליח וקמח ועפיץ, אלא שבגט התירו לכתוב על הדפתרא. וכו', ועדיין אינו ראוי לס"ת ותפילין ומזוזות, וכו', והטעם בכולם מפני שאין הכתיבה מתקיימת בהם, והכתב עשוי להימחק בלי שום הכר, אלא אם כן נשלם עבודו במלח וקמח עפצים.

נמצאנו למדים מדברי המאירי שפעולת המליחה, אינה עיבוד עבור כתיבה, ופעולת הקמח ועפיץ היא אמנם לצורך כתיבה, אלא שקמח אינו ראוי לכתיבה תמה.

עיבוד העור בתקופת התלמוד

מן האמור לעיל נתבאר שלענין הכתיבה יש חילוק בעיבוד בין דפתרא, שהוא ראוי לגט ובין קלף שהוא כשר לסת"ם, ובעיבוד העור לא נתקבל כמה צריך לעבד, ומקובל

תקנה שכבר הוכשר עיבודו ונעשה שלא לשמה, (ומה שהביא דברי הבאה"ל עוד יתבאר אי"ה).

מבואר מדבריו שלאחר נתינת העור לסיד לא צריך יותר לשמה, ויש מקום להחמיר בשעה שמולח העור למלוח לשמה, ובפרט ברצועות מפני שיש מקום לומר שזה כל העיבוד (ויתבאר לקמן שיעור עיבוד לרצועות).

אם יש לעשות עיבוד הרצועות בסיד בעבודת יד

יש מחמירים לעשות את העיבוד הראשון, עיבוד הסיד, בעבודת יד, דהיינו עד השלב הרביעי שהוא הביץ עושים בעבודת יד וגם מולחים את העור לשמה. ומהביץ, שהוא שלב ריכוך הרקמה (השלב הרביעי) עושים ע"י חביות חשמליות, ולכאורה לפי מה שנתבאר הרי עיבוד זה הוא לכתחילה.

אלא שכל מה שנתבאר בחזון איש שמספיק הנתינה לסיד לשמה זה הוא דוקא מפני שעיקר העיבוד הוא הסיד ויתר החומרים הם רק לחיזוק. אבל לפי מה שנתבאר לעיל שבשביל העיבוד החומצתי צריך לנטרל את עיבוד הסיד א"כ אין כאן העיבוד הראשון, ולא מועיל מה שנתכוין לשמה בעיבוד הראשון כלפי העיבוד השני שהוא מנוגד לעיבוד הראשון וכמשי"ת לקמן בעז"ה.

ד

העיבוד בתקופת התלמוד

במסכת גיטין כ"ב ע"א: א"ר חייא בר אסי משמיה דעולא ג' עורות הן, מצה, חיפה, ודיפתרא. מצה כמשמעו דלא מליח ודלא קמח ודלא עפיץ, וכו'. חיפה דמליח, ולא קמח ולא עפיץ וכו'. דיפתרא דמליח וקמח ולא עפיץ.

לא נתעבד בעפצה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט, נגמר עיבודו שיעורו חמשה על חמשה". מבואר מדבריו שגמר העיבוד של העור הוא אחרי העיבוד של העיפוף וזה לא כחידושי הרמב"ן שסובר שסתם עיבוד הוא המליחה.

וביותר מבואר במאירי בבית הבחירה על מסכת שבת דף ע"ט, וז"ל ואם נשלם העיבוד לגמרי והוא שנתקן בעפצים הרי הוא עור גמור ודינו בחמשה על חמשה וכו' והיה לו לומר ארבעה עורות אלא שלא נתעסק אלא באותן שלא נתקנו לגמרי וכו', ולפי שיטת הרמב"ם והמאירי ברצועות ובתים שנתקבל שצריך עור מעובד מסתבר שצריך גמר העיבוד, (ועל סברת הרמב"ן במלחמות שכל מה שצריך עיבוד הוא שיהי' לשמה ומספיק עיבוד כל שהוא נחלקו עליו הראשונים). ועל ראיית הרמב"ן מפרק כלל גדול כבר ביאר המאירי שם בביאור המשנה השניה וז"ל. כח, המולחו ר"ל שמולח את העור שהוא תחלת עיבודו. כט. המעבדו פ' בסיד ושאר מיני עיבוד, ושאלו בגמרא היינו מולחו היינו מעבדו שהרי במליחה לא נתחייב אלא ממה שהוא תחלת העיבוד, ותירץ אפיק עבוד ועייל שרטוט.

ה

בביטול העיבוד לצורך עיבוד לשמה בטור יורה דעה סימן רע"א הביא תשובה לגאון לענין עיבוד לשמה, רבנן דתרתי מתיבתא סבירא להו דכל שלא לשמה פסול וכו' ולבסוף כתב בעור שנעבד שלא לשמה אבל אם יש לכן יכולת להחזיר יריעות הדק לידי מתוח ולהעביר עליה סיד לשמה הרי יצאתם ידי עיבוד לשמה. ובביאור דברי הגאון נחלקו האחרונים, בקונטרס אחרון בשו"ע הרב סימן ל"ב ס"ק א' הביין שהמיתוח אינו קלוקל העיבוד

בידינו שעור הבתים ועור הרצועות צריך עיבוד לשמה, ולכן יש לברר כמה הוא שיעור העיבוד בעור.

הרמב"ן במלחמות בסוכה ט' ע"א כתב שלרשב"ג שצריך עיבוד לשמה לא שצריך את העיבוד. שהרי אין המקום מקום כתיבה שיצטרך עפ"י אלא היות וצריך עשיה לשמה הרי עיבוד כל שהו מספיק כדי שיקרא עשיה לשמה, והמעין בדבריו יראה שאין משמעות העיבוד עיבוד כל שהו. רק כשכל העיבוד הוא לצורך לשמה מספיק כל שהו. אבל בעור שצריך עיבוד שמא צריך לעבד יותר. אלא שבחידושו עמ"ס שבת דף ע"ט ע"א כתב שם וז"ל מ"מ למדנו דסתם עיבוד היינו מלוח וכו' אלמא סתמא לא לקמחי קאי אלא למלוחי דהיינו עיבוד כדאמרינן בפרק כלל גדול היינו מלוח היינו מעבד.

מבואר מדבריו שסתם עור מעובד נקרא מלוח ואינו מעופץ, לפי"ז כשנתקבל עיבוד ברצועות ובבתים, לשיטת הרמב"ן בחידושו, אין צורך לעבד בעיפוף ומספיק עיבוד של מליחה, מפני שזה נקרא עיבוד סתם, ואין צורך לסברתו שכתב במלחמות שמספיק עיבוד כל שהו מצד לשמה, דמשמע מדבריו שאם היה צריך עיבוד מצד עצמו היה צריך עיבוד גמור. (ושיטת הרמב"ן בחידושו נראה שגם עוד ראשונים סוברים כן, ונראה שגם רש"י סובר כרמב"ן).

שיטת הרמב"ם והמאירי בעיבוד העור

ברמב"ם פרק י"ח מהלכות שבת הלכה י"ד מובא: "המוציא עור שלא נתעבד כלל אלא עדיין הוא רך, שיעורו כדי לצור משקולת קטנה שמשקלה שקל, היה מלוח ועדיין לא נעשה בקמח ולא בעפצה שיעורו כדי לעשות קמיע, היה עשוי בקמח ועדיין

הכוון והחזק שהיו לו מחמת העיבוד ועתה חזר להיות מתוח כאשר בתחלה, כגון ע"י שריה במים או באיזה המצאה אחרת, כי בענין זה הרי הוא כאלו אינו מעובד, ואח"כ יש לכם מקום להעביר סיד עליו לשמו שזה הוא עבוד חדש, אז הרי יצאתם מידי עיבוד לשמו, כי כבר עשיתם עיבוד ממש לשמו בעור שלא היה מעובד וכו'.

מבואר מדבריו דביטול העיבוד מחזיר את העור לקדמותו וכאלו לא נעשה בו דבר. ומועיל בו עיבוד חדש לשמו היות ודינו כעור שאינו מעובד, הגם שבביאור דברי הגאון נחלק הגה"ק בכלל ג' ס"ק ג' על הדב"ש וכתב שפירושו של הדבר שמואל רחוק ודחוק. ובגה"ק סימן רע"א ס"ק י' ביאר דברי הגאון כשו"ע הרב, הרי נחלק רק בביאור דברי הגאון. אבל על עצם יסודו מודה דכשנתבטל העיבוד הרי חזר העור לקדמותו.

עור שנמלח לשמה

ורצונות שנעבדו בסיד לשמה

לפי המבואר לעיל שכשהעור חוזר לקדמותו מתבטל ממנו העיבוד הקודם, נראה פשוט שאם מלח העור לשמה ושרה העור במים לא הרוחנו בזה כלום שהרי נתבטל העיבוד של המלח. ובפרט בעור קלף, ובעור בתיים, שהמליחות מזיקה לעור ויש כפידא שלא תשאר שום מליחות, הרי השריה מבטלת את עיבוד המלח. אלא אפילו ברצונות שיש צורך למלח, המלח שמלח את העור מתבטל בשריה והעור חוזר לקדמותו כמו לאחר השחיטה אחרי השריה.

ובעיבוד הרצונות שמעבד את העיבוד המתוק ז"א שהעיבוד של סיד הוא עושה בעבודת יד לשמה ג"כ אין בו תועלת. היות והעיבוד העיקרי שצריך לעבד ברצונות הוא העיבוד החומצתי ועיבוד זה מנוגד

הקודם אלא תוספת לעיבוד, וז"ל התם מעיקרא חיפה שמיה וכו' וגרע מדיפתרא וע"י הסיד משוי ליה קלף, הבין שהמתוח אינו קלקול אלא תוספת בעיבוד.

ובשו"ת דבר שמואל סימן י"ט האריך בביאור דברי הגאון, וז"ל אכן אמיתת הבנת דברי הגאון ז"ל וכו' דדבר פשוט שיסבור דכל מעשה דבעינן ביה לשמו אם נעשה שלא לשמו א"א הכשירו בשיעשה איזה מעשה אחר לשמו תמורת וחלוף המעשה שנעשה שלא לשמו, כי לא יכנס זה תחת זה, והתקון שמצא הגאון ז"ל לעבוד שלא לשמו הוא תקון עצמי. בגוף מעשה העבוד ממש.

כי כל עבוד דעלמא פירשו הרמב"ם ז"ל בפרק א' שלוקחין עור בהמה או חיה ומעבירים ממנו השער ואח"כ מולחים אותו במלח, ואח"כ מעבידין אותו בקמת, ואח"כ בעפצא וכיוצא בו מהדברים שמכווצים את העור ומחזיקין אותו. וכו', הנך רואה שתועלת העיבוד שנמשך ממנו הוא הכיוון שיתכוון העור ויתחזק. ולתכלית הכיוון מעבידים אותו בדברים אשר כח בהם לכוון, והיינו משום דמתחילה העור מתוח ורפה ומתפשט ברכותו ולא יצלח למלאכה עד אשר יתכוון ויתחזק ע"י העיבוד המועיל לכך.

הנה כי כן דברי הגאון מובנים ופשוטים כי כשנעבד שלא לשמה, שע"י העיבוד נתכוון, אלו לא היה אפשר כלל להחזירו לאיתנו הראשון שהיה קודם שנעבד ודאי לא היה שום תקון במעשה אחר לשמו, אבל אם יש תקנה לעבדו מחדש לשמו כאלו לא נעבד זה יועיל, ולכן אמר אם יש לכם יכולת להחזיר את היריעות ההן לידי מתוח וכו', שאם אתם יכולים באיזה אופן להחזיר את המצב כמו שהיה תחלה קודם העבוד, שהיה בו הרפיון והמתוח באופן שמתבטל ממנו העבוד שנעשה לו, כי אין בו עוד

התהליך של העיבוד ומטרת כל פעולה, וכפי שהעיד לפני אחד שהיה מעורה בתעשיית העור, ועסק בענין עיבוד רצועות שבזמן ההוא לא היה ידוע חכמת עיבוד העור אלא רק ידיעה טכנית מה שצריך לעשות אבל לא ידעו מנהלי המפעל מדוע נעשה כל פעולה. ומה פועלת כל פעולה.

י

מהות הקלף

הקלף הוא עור מעובד, שימש בעיקר לכתיבה, בתקופה העתיקה כתבו בעיקר על לוחות טין חרסים ואבנים. אח"כ עבר השימוש לפפירוס (צמח סוף גבוה שמסיביו ומקליפתו הכינו חומר כעין נייר) שאיפשר כתיבה נוחה של חיבורים ארוכים. עם הפצת הקלף חלה התקדמות נוספת שכן הקלף עמיד הרבה יותר מהפפירוס, מגילות עשויות קלף השתמרו דורות רבים ולא היה צורך להעתיקן לעתים קרובות.

האומה הישראלית השתמשה בקלף לפני שנתפשט הקלף, הצורך לקלף בא היות וההלכה שספרי תורה ותפילין ומזוזות לא נכתבו רק על עור מעובד כל אחד כפי שנתקבל בסיני. וכנראה שהיו כותבים גם דברי חול על קלף, התפשטות השימוש בנייר דחקה את הקלף ונשאר בעיקר רק לצרכי סת"מ רק שמשתמשים בזה גם לתעודות וכו' עיקר עיבוד הקלף נשאר לצרכו קדושה.

עיבוד הקלף

הארכנו לבאר את אופן עיבוד הרצועות, ומבואר שיש שני סוגי עיבוד אחד עיבוד מתוק (סיד) השני עיבוד חומצתי (כרום) הסיד גורם לריכוך שרשי השיער ונתוק השיער מהרקמה, וכן גורם לתפיחת השלח שמקל להוריד את הבשר, אחרי

לעיבוד הסיד, ואם נשאר מעיבוד הסיד מתקלקל העור, ולפני שמעבד את העור מחוייב לנטרל את העיבוד הראשון ולהחזיר את העור לקדמותו, והרי אחר שנטרל את הסיד הרי חזר העור להיות מתוח ורפה ומתפשט ברכותו ולא יצלח למלאכה עד אשר יתכווץ ויתחזק ע"י העיבוד המועיל לכך (לשון הדב"ש המו"ל) א"כ נתבטל הלשמה שאמר בעיבוד הראשון. והרי זה כמסיר העור מהבהמה לשמה. או כמו שיסיר השיער בתער לשמה שאין מועיל לעיבוד. וביתר ביאור, דהרי אם כתב אות לשמה ואח"כ נמחק ודאי שצריך לכתוב מחדש לשמה, וכן בציצית שתלה לשמה ואח"כ נתפרק ודאי שצריך לתלות בחזרה לשמה א"כ ה"ה בנתבטל העיבוד ודאי שצריך לעבד את העיבוד החדש לשמה ואין מועיל מה שנתכוין לשמה בעיבוד הראשון.

רק שצריך לברר באיזה פעולה ברצועות צריך לעשות לשמה, כי שמא הפעולות שלפני הגמר ג"כ נקרא עיבוד. הגם שבתעשייה אין זה נקרא מעובד. שמא כלפי העור מספיק עיבוד פחות, דגם עיבוד קלף מבחינה כימית נחשב לעור גלמי וראיתי בספר זכרון אליהו שהאריך בזה (ומש"כ שם בענין הכנסת העור לשמה נקרא פעולה חשובה, הארכנו שזה מועיל רק כשהפעולה היא חלק מהעיבוד הגמור).

האם היה ידוע מלאכת העיבוד

בחזו"א ש"ל מובא מכתב וז"ל היה אפשר שמעכ"ת בעצמו ישליך העור לסיד אבל מפני שסתמא הפועל מניח תפילין בכל יום אין צורך לעשות בעצמו, כפי שידעתי מחליפיים כמה פעמים מבור לבור ונכון לומר לשם מצוה בכל פעם. אבל שאר העבודות המוזכרות לא ידענא מאי הן ואם הן עיקריות. מוכח שלא היה ידוע כל

במכונות או בסכיני יד ומכניסים את העורות אח"כ לתמיסת סיד לבן לשם רכוך והלבנה, אח"כ שוטפים אותם להסיר את עודף הסיד במים ותמרים סותרי סיד. סתירת עדפי הסיד היא הכרחית לקלף, היות והקלף מוכרח להיות גמיש שנוכל לגלול את היריעות וכשנשאר סיד מתקשה העור. בבתים שצריך שהעור יהיה קשה משאירים יותר סיד. לפני חידוש הטכניקה היו מוציאים את עדפי הסיד ע"י כלים מיוחדים שהיה דוחק בעור ומוציא את עדפי הסיד, (ויתבאר אי"ה אם פעולה זו היא חלק מהעיבוד ואם צריך לעשותו לשמה).

ההבדל בין העיבוד כיום למה שהיה נהוג

העיבוד המוזכר בראשונים ובפוסקים היה עובר תהליך ממושך של כמה שבועות היות וספיגת הסיד בעור היה נעשה באופן טבעי והיה צריך שישהה תקופה ממושכת כדי שיספג הסיד בעור, (ויתבאר אי"ה אם היה רגילות לערבב הסיד באמצע העיבוד, וכן יתבאר אם ערבוב זה הוא חלק מהעיבוד הצריך לשמה) כיום אפשר לעשות קלף תוך ימים ספורים, מכניסים את העורות לחביות מסתובבות, החביות בהן נמצאים העורות, המים והסיד מסתובבות למשך זמן, ועל ידי ההנעה אין הסיד שוקע, וכן מגיע הסיד לכל מקום בעור וחודר בין סיבי העור.

הנעת העור עם הסיד למשך זמן ממושך פועל בעור עיבוד מהיר, יותר מעיבוד טבעי שהיה נעבד רק ע"י ששהה בסיד וע"י השהיה נספג הסיד בעור, משא"כ ע"י ההנעה שמונע ע"י חשמל פועל שיגיע הסיד באופן מהיר לכל מקום בעור. יש ששמים את העורות בבריכות ומעל הבריכות יש מנופי ערבוב כמעט על כל

הורדת השיער והבשר עובר השלח נטרול והכשרה לעיבוד חומצה, הקלף עובר ג"כ שני פעמים עיבוד. פעם ראשונה מכניסים לסיד כדי לרכך את שרשי השיער ולגיתוק השיער מהרקמה, וכן שיתפח ויקל להורדת הבשר, בפעם ראשונה לא מקפידים על צבע הסיד, אחרי שהורידו את השערות והבשר מכניסים שנית לסיד לבן, שונה עיבוד השני בקלף מרצועות, ברצועות צריך לעבור קודם נטרול לנטרל את הסיד ולהכין את העור לעיבוד חומצה, בקלף אינו עובר שום תהליך אלא שהעיבוד השני ביסודו הוא כעיבוד הראשון, מבחינה כימית נחשב הקלף לעור גלמי מאחר שלא עבר תהליך בירוס, הקלף הוא חומר חזק אך רגיש לחום ורטיבות.

ובגויל כיום הפעולה מעין פעולת העיבוד ברצועות, ההכנסה לסיד הוא רק בשביל הורדת השער והורדת הבשר. אח"כ מנטרלים את הסיד שלא ישאר סיד מהעיבוד. דאם ישאר סיד יושחר העור ע"י הסיד ולכן מקפידים לפני העיבוד השני לנטרל את כל הסיד, ולפי"ז בגויל עיקר הלשמה צריך להיות בעיבוד השני. הגויל שונה מהקלף במראהו ובמהותו, הגויל דומה לעור ממש, עור רך כעין עור סקוי ובדרך כלל הוא כהה קצת. ואם נשאר מהסיד משתנה המראה למראה שחור, והעיבוד נעשה מתמרים אחרים לא מסיד.

תהליך העיבוד

השלח מושרה תחילה במים נקיים לפרק זמן, אח"כ הוא מועבר לתמיסה גדושה של סיד המפרקת את השערות ופותחת את המערכת הסיבית של העור, כדי להחיש את התהליך מוסיפים חומרים חוץ מהסיד. התהליך מתבצע בבריכות או בחביות מסתובבות ואז יוצא העור מן החבית ללא שערות, מנקים את העור משני צדדיו

ז

צדדי ההיתר והאיסור במצות מכונה בשנת תקצ"ח הומצאה המכונה לאפיית מצות, ע"י מר איציק זינגער מראפשוויר בעלזאס לוטרינגען ליד שטרסבורג אשר בתחומי צרפת, המכונה הופעלה בקצת ערי אשכנז, הגאון ר' יוסף שאול נטאנזון זצ"ל, כשנתמנה לרבה של לבוב, תקן את ההשגחה על אפיית המצות בעירו ולא היה מרוצה מאשר ראו עיניו. וכך הוא כותב בקונטרסו ביטול מודעה (עמ' ג') ומה גם שבעונותינו הרבים עניים מרודים יבואו ביתה לעשות מלאכת המצות וכל מי שעומד בשעת אפיית המצות יעיד כמה מכשולות נתהוו בעשית המצות, הנערכות ע"י אנשים ועבדים וקלי הדעת, וכל אנשי עירינו יעידון ויגידון כזאת, כי זה שנתיים שנתמנתי לרב אב"ד פה, תקנתי שיעמידו נאמנים בכל בית מאפה המצות, ובכל זאת מצאנו הרבה מכשולות שגנבו הרבה עיסות וגם כחשו ואפו לחמם חמץ בין פרק לפרק, וגם כשעומדים כל היום וכל הלילה נחלש כחם.

לכן כשהביאו את המכונה לעיר לבוב הכשיר הגאון הנ"ל והידר אחר מצות מכונה, וכתב שם בקונטרס אבל במאשין (במכונה) הלז עובדים אנשים בעלי כח יהודים ועובדים עבודתם בשלימות ויאפו הרבה ביום אחד יותר מתנורים אחרים, וגודל המהירות אין לשער, תקון גדול וכשר כזה אשר הוא בנקיות המביא לידי טהרה, וכל מקום שהנקיות מצויה טהרה מצויה. ואז קם רעש גדול במחנה העברים, כי כמעט כל הגדולים בערי גאליציה התנגדו לזה, ויצאו במחאה גלויה שלא לסמוך על ההיתר הנ"ל, וגם הגאון ר' מרדכי זאב איטינגא זצ"ל מעיר לבוב, חברו ועמיתו של גיסו הגאון רי"ש זצ"ל הנ"ל היה ג"כ מראשי האוסרים.

רוחב הברירה, פעולת המנופים הוא לגרום למרוצת המים וע"י מרוצת המים לא שוקע הסיד והעורות, וכן נכנס הסיד לכל מקום בעור וגורם למהירות העיבוד. המנופים מופעלים ע"י חשמל.

השאלות שנתעוררו בחידוש הטכניקה בעיבוד

יתבאר אי"ה שמספיק להכניס העורות לתוך הסיד לשמה ויותר אין צריך לחשוב היות ומה שנעשה בעיבוד הוא מחמת פעולתו, ומה שנעשה בתהליך טבעי נקרא פעולתו היות וגפעל ע"י מעשיו. והנה כל זה היה בעיבוד טבעי שאחר שהניח העורות נעבד העור מחמת פעולת הכנסתו. מה שא"כ כיום שעיקר העיבוד נעשה על-ידי ההנעה שמונע על-ידי החשמל יש לדון אם נקרא שהפעולה הראשונה היא הפועלת את העיבוד. (וכן יש לדון אם בלי הפעולה החשמלית אם יש מספיק חומר מעבד בחבית או בברירה שיעבד באופן טבעי).

ויבואר אי"ה שרוב הפוסקים סוברים שמה שהתירו לגמור ע"י נכרי היות ועושה על דעת הישראל, ואם יש למעבד פועלים נכרים צריך להודיע לכל הפועלים שיעבדו לשמה. א"כ יש לדון במכונה המופעלת ע"י חשמל אם יש לזה חשיבות של נכרי, ואם יש לזה חשיבות של נכרי אם צריך שכל פעולה תיעשה לשמה, ואם המפעילים צריכים לומר בכל פעולה לשמה. ואם יש להתיר ע"י נכרי. (וכן יש לדון אם המתוח במסגרות והקילוף צריכים לשמה ואם יכול לעשותם על-ידי נכרי ועיין בסוף סימן ג' שהארכנו דשמא כיום עיקר גמר העיבוד הוא מלוי הקלף שנעשה בגמר העיבוד השני) וכן יש לברר מה שיכול להיות שהעור יתפס במנוף אם יש לחשוש שהנכרי יכניס בחזרה לברירה שלא לשמה.

ובעמוד כ"ד מתוארת המכונה: תיבת ברזל שבתוכה שני גלילי מתכת כבדים (וואלצין) סמוכים זה לזה עד הפרש חצי ליניע כעובי המצה, שני הגלילים חלקים ומלוטשים סובבים על קוטביהם זה לעומת זה, הצירים אשר יסבבו עליהם יוצאים דרך הדופן מחוץ לתיבה ומחוברים לגלגלי שינים כמעשה כלי המורה שעות, מציר אחד יוצא בית יד אשר בו יסובב האדם את הגלגלים מניחים את הבצק בין שני הגלילים המסתובבים במהירות על ידי סיבוב הגלגלים ודוחקים על הבצק הדק היטב, עד אשר יוצא פס בצק דק מרובע וארוך מבין שני הגלילים דרך שולי התיבה מלמטה.

ובקונטרס "מודעה לבית ישראל" עמוד ו' מתאר הגאון ר' מרדכי זאב איטונגא ז"ל את המכונה: וכה משפטה אחר הלישה לוקחין העיסה ומכין בה עד אשר דק למען תת אותה תחת מכבש, אז ע"י הגלגל יעשה אותה הוואלץ דקה מן הדקה ויוציאו העיסה לעבר השני, ושם יקחו העיסה ומושיטין אותה על שלחן אחד, עד אשר יוציאו את כולה, ואחרי כן יקחו דפוס אחד עגול ובו יעשו המצות מן העיסה הדקה הפרוסה על השולחן לערך עשרים מצות ויותר, וינתן אחת אחת אל המגקר לעשות הניקורין עליהם, וינתנו אח"כ אחת אחת לתנור.

מ

הסיבות העיקריות של האוסרים שלשה סיבות שהן ארבע הביאו את האוסרים לאסור את המכונה. הסיבה הראשונה, נבעה מצד חמץ שנשאר וגם חשש חימוץ מחמת תהליך הפעולה של המכונה. השניה, חיסרון לשמה, אף שעצם הלישה והאפיה נעשתה כמקודם ע"י ישראל לשמה הרי העריכה לא נעשית ע"י הישראל רק ע"י כח כוחו וחסר בעריכה

וכאשר התעצם הויכוח קמו והתועדו דייני העיר קרקא הגאון ר' חיים נתן דעמביצער זצ"ל והגאון ר' ליבוש הורוויץ זצ"ל ושלחו מכתבים אל גדולי הדור כדי לברר את האמת לאמיתה, אנה פני רוב חכמי הדור מועדות בענין זה, למען ברר הדבר לאמתו, שלא תהיה תורת ה' ח"ו כשתי תורות. המכתבים שנתקבלו מהאוסרים קבצם הגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל והדפיסם בשם קונטרס "מודעה לבית ישראל", והיה כמה מהגדולים שמרוב קנאתם קנאת ה' צבקות כתבו בלשון שע"י נפגע הגאון ר' יוסף שאול זצ"ל, כאילו חשדו בו כפורץ גדר, ולכן הוציא קונטרס בשם "ביטול מודעה", להוכיח את צד המתירים.

נ

תאור פעולת המכונה

בפתיחה לקונטרס "ביטול מודעה" מתאר הגאון ר"ש זצ"ל את המכונה, וכך הוא כותב: ואופן תבנית המאשין הוא כך, הקמח ילישו בתוך אגנות בידיים כאשר היה מקודם קדמתה, אח"כ יקחו הבצק הנילוש ויתנו אותה תחת הוואלץ, ושני בני אדם בעלי כח יגלגלו בוואלץ של מתכות (דוגמת וועלגר האלץ) הנעשה לזה, ובאמצעות זה נערכה העיסה כאשר יערכו אותה במקומות אחרים ע"י כלי עץ, (הנקרא וועלגר האלץ), זולת אשר בכאן נערכה העיסה כולה בפעם אחת והיא גדולה, ע"כ נעשה לזה דמות סכין עגול חד ובאמצעות זה יעשו המצות עגולים כתבנית המצות שלנו. ואח"י תנתן המצה להמנקרים העומדים מוכן לזה ג' או ד' ומידם יובלו לתנור לאפות, וכל הענין מלוש הבצק עדי הגיע להתנור לא יגיע לשלש מיניטין לזריזים, ואף אם יתעצלו בה מעט עכ"פ לא יגיע ליותר מחמש מיניטין.

וגם אם יחשוב לשמה מי יודע הזה יוכשר אחרי אשר בכגון זה לא נחשב מעשה אדם כמבואר בא"ח סי' קנ"ט ובי"ד סי' ר' וע' בכנה"ג שם ובאחרונים, ועל מה זה יחול כונתו לשמה, ומבלעדי זאת העמל והיגיעה בעשיית המצות יש להם מקום ויסודו בהררי קודש כנודע. בקונטרס "ביטול מודעה" עמוד ג' כתב הגאון ר"ש: לא ידעתי מה שח, אטו חשב שהמאשין נעשה ע"י כישוף, שמשליכין עיסה לשם ומתגלגל מאליו ונולד ע"י עיסה גדולה, והלא הרבה בני אדם בעלי כח מגלגלין בהגלגל עד שנערך ע"י מצה גדולה, וכי יגרע זה ממה שמגלגלין בוואלגר האלץ של עץ, וכי הוואלגר עץ יש לו יותר דעת מוועלגר מתכות.

9

מכתבו של מרן החידושי הרי"מ זצ"ל

בסימן ר' ב"מודעה לבית ישראל" הובא מכתבו של מרן החידושי הרי"מ זצ"ע וזה לשון קודשו:
ב"ה יום ג' אמור כ"ח למב"י תרי"ח לפ"ק פה ווארשא יע"א
לכבוד הרבנים המובהקים מ' חיים נתן דעמביצר נ"י ומ' ארי' ליבוש סגל הורו"ץ נ"י.

על דבר שאלתם אודות עשיית המצות לחג הפסח ע"י מאשין, הגם כי לא ראיתיה מעולם, אולם כפי מכתב הרב הגאון מו"ה מרדכי זאב נ"י מלבוב הנני מסכים לאסור כי דבריו נאמרים בצדק, וה' יציל את עמו באותן אנשים שלוחי היצה"ר תלמידי ירבעם בן נבט המתחכמים לנשל מכל מצוה מעט מעט וכונתם לעקור את הכל כנראה בעליל מעשיהם, ה' יפר מחשבותם ועצת ה' היא תקום ותדפיסו הדברים לאסור, וגם

לשמה. השלישית, החשש שהמצב ידרדר ואפילו אם את המצב הנוכחי אפשר להכשיר, מי יערוב לנו שבהשתנות הטכניקה לא ייווצר מצב שלכו"ע יהיה אסור ולא יוכלו למחות מאחר שהורגלו לשנוי הטכני. ובעיקר נראה שהסיבה העיקרית שהביאה את גדולי פולין וגאליציה לצאת באיסור, היות וראו בעין קדשם שאין כוונת מפעילי המכונות למסחר אלא להכניס רפיון בחביבות המצוות ומטרתם לקרר ולעקור את ההידורים שמהדרים יהודים במצוות, ואם ישתקו על פרצה זו יוליד היתר זה פרצות חמורות בחומת היהדות.

הגאון ר' שלמה קלוגר בקונטרס "מודעה לבית ישראל" עמוד ד' הביא סיבה ראשונה לאיסור וכך הוא כותב: דלצאת בו ידי חובת מצה וודאי לא מהני במצה הנעשית ע"י מאשין, כיון דאנן קי"ל דאין יוצאין אפילו בעשאו חרש שוטה וקטן שאין להם דעת, וישראל עומד על גביו נמי לא מהני, וא"כ מאשין זה לא עדיף מעשיה ממעשה קטן דאין לו דעת עצמו, ולא מהני אפילו גדול עומד על גביו, ולפי משמעות הפוסקים בעינן שמצת מצוה מתחילת לישה עד האפיה יהיה הכל ע"י ישראל גדול, וא"כ ידי מצת מצוה וודאי אין יוצאין, וא"כ ההמון עם שאינם יודעים הבחנה בין שאר מצות לשל מצוה יעשה גם מצת מצוה ע"י מאשין ולא יקיים ידי מצוה, ויעשו ג"כ ברכה לבטלה.

וגם הגאון ר' מרדכי זאב איטונגא בעמוד ר' הביא חשש זה, וכתב וגם יפקד מאתנו אחת ממלאכות המיוחדות בפת שצריכין עשיה לשמה במצת מצוה עכ"פ, דהיינו לישה ועריכה ואפיה שהם העיקרים בזה כמ"ש מהרי"ו, וע"י המאשין אין כאן עריכה כי במעשה האיש המסבב הגלגל לא נערכה העיסה כי אם מכח כחו, וכח כח כח,

הקדוש מהר"מ זצ"ל והגאון הקדוש מהר"א זצ"ל מטשעכנאווי והגאון הצדיק מהר"י זלה"ה מקוטנא אסרום בהחלט, וגם גאוני צדיקי גאליציא כמו הרב הגאון הקדוש מסאנדץ זצ"ל וכו' אסרום, וידוע כמה הרעיש אדמו"ר זצ"ל מגור על המתירין, לא רציתי לפרש הדברים משום כבוד המתירין שוכני עפר, עתה מאן ספון להתיר מה שאסרו המה אף אם היו המתירין רוב. וכו', וכל שכן שיש לנו לתפוס שהלכה כאוסרין כי המה הרוב והגדולים בחכמה וביראה.

ובסימן תקל"ז כתב בסוף התשובה: וידוע כמה הרעיש אדמו"ר זצ"ל מגור על מצות אלו, ואמר שהמתירים ניכר ממעשיהם שחפצם לנשל מכל מצוה מעט מעט וכוונתם לעקור את הכל וכו'. וכבר קבלנו במדינתנו דעת האוסרים, והוא במדינתנו איסור תורה ממש, לזאת אנו מחוייבין לעמוד בפרץ. בפרט בדור הזה, אם נניח להקל באיסורים ואף באיסור חמץ ראש תורתנו הקדושה ירומו יד. והיא כעין שרקתא דמסאני יען הוא גזירה ונוגע לכלל, ומה לי גזירה מעכו"ם ומה לי מרשעי ישראל מרימים יד במצוות. ואף שמשמע קצת מהתשובה שהחידושי הרי"מ התכוון לרבנים המתירים וכמו שהבין הגאון ר' יוסף שאול זצ"ל, אבל מסוף התשובה שכתב שהוא גזירה מרשעי ישראל ודאי שלא עלה על דעת ה"אבני נזר" לכנות גדולי ישראל בכינוי שכזה, כמו שכתב בתשובה תקל"ז שחש לכבודם של המתירים אלא ודאי כונתו למתירים הם המחודשים שפעלו במחתרת כמו שכתב האבני נזר בתחילת התשובה, יען כי טומאתם בשוליהם ותחתם תעמוד הבהרת.

מרבן החידושי הרי"מ כותב במכתב וכונתם לעקור את הכל ובאבני נזר אר"ח סימן תקל"ז מכת מכתב הנ"ל פסק שהוא

דעת הגאון מופת הדור מו"ה שלמה קלוגר נ"י מבראדי שהסכים ג"כ לאסור.

דברי ידידכם נצח הקטן יצחק מאיר בהרב מורי ז"ל.

הגאון ר' יוסף שאול זצ"ל הבין שהבטויים החריפים מכוונים אליו ולרבנים המתירים, והגיב בתריפות ובבטויים חריפים מאד והבין כאילו מרבן החידושי הרי"מ מזלזל בו עד לבטויים חריפים המכוונים אליו וב"ביטול מודעה" כתב: ועל מוהרי"ם מווארשא אתמה מאד לנפשי מי זה שבא לרדות אותנו בתוך בתינו, והנה עמך שמעי ת"ל (תודה לקל) מעולם לא פרצתי פרץ אף לא קל שבקלות חלילה ואיך יעזו פניו לדבר כדברים האלה, אני ת"ל חוטר מגזע קודש אבני שיש טהור ותפלתי שגורה בפי לעלות על במתי עב עקבות אבותי הקדושים אשר בארץ, הגודרים גדר ועומדים בפרץ, ושרי לצורבא מרבנן לאודועי נפשי, ואוכל להעיד על עצמי מ"ש הגאון מ' בצלאל אשכנזי ז"ל בתשובותיו סי' ט"ו בראש התשובה, ומה גם במאשין הלז אשר גאוני צדיקי וחסידי אשכנז ידיהם יסדה מאשין הלזו כאשר יבואו דבריהם להלן.

ודאי וברור שלא עלה על דעת מרבן החידושי הרי"מ לחשוד בגאון הנ"ל וכן בצדיקי וחסידי אשכנז, על אף שמרבן החידושי הרי"מ הקפיד על הגאון רי"ש זצ"ל שלא ביטל דעתו לגאוני הצדיקים האוסרים אבל ודאי שלא חשדו ח"ו, רק שידע ברוח קדשו וידע ידיעה ברורה שאלה הפועלים להכניס את מכונת המצות לגאליציה, הונגריה ופולין, כונתם להרוס את הדת כמו שביאר ה"אבני נזר" בתשובות אר"ח סימן תקל"ז תקל"ז.

בסימן תקל"ז כתב ה"אבני נזר": והנה גוף המאשין מצות ידוע לכל, כי כל גדולי וצדיקי מדינתנו נ"ע הם האדמו"ר הגאון

המקובלת. וגם היו בטוחים בנצחונם היות ורוב רובם של הרבנים מהדור הישן לא יתמסרו להבין את התהליך הנעשה בשנוי הטכניקה, וגם ימצאו רבנים שבסתר לבם יהנו מהשינוי ויוכלו לפעול כרצונם בלי פחד מהרבנים מהדור הישן

ומובנים הייטב מה שיצא מרן החידושי הרי"מ זצ"ל והאב"נ זצ"ל בתקיפות ובלי פשרות ותלו בזה את יסודות היהדות כי הבינו שכל יסוד היהדות תלוי בזה וסכנה גדולה לשנות מההנהגה המקובלת דור דור, וכל סטיה בחומה הבצורה היא הרת אסון והוא מעין גזירה של "ערכתא דמסאני", והמתירים כנראה לא חששו לזה שסמכו על צד ההתנגדות שהיה שלא יתן למצב להדרדר.

יא

השנוי הטכנולוגי, לאפיית מצות ועיבוד העורות

משנת תר"ח נתפלגה היהדות החרדית לשני מחנות, האחת אוסרת אפיית מצות מכונה, האחרים היה ביניהם שאסרו מדין חמץ ודאי והמצות טעונות מכירה לנכרי, והשניה מתירה לאפות מצות מכונה, ולא הסתפקו בהיתר אלא הוסיפו בשבח המצות שהם מהודרות והיה בין המתירים שהתבטא שמימות חורבן הבית לא נאפו מצות מהודרות כמו מצות מכונה. ומתקופה זו לא נפסק חילוקי הדעות בספרי המשיבים.

המכונה הראשונה היתה מיכנית ולא חשמלית הפעלתה היה ע"י סיבוב גלגלים בכח האדם. הגלגלים היו מחוברים לגלגלים אחרים וכן הלאה. ואפילו כשהפסיק העובד במכונה לסבב אותה המשיכה המכונה בהילוכה מכת הסיבובים הקודמים. והעיסה המשיכה להערך וע"ז דנו האחרונים היות ובשעה שהמצה נערכת

כעין "ערכתא דמסאני" יען הוא גזירה ונוגע לכלל, ומה לי גזירה מעכו"ם ומה לי "מרשעי ישראל", בטויים חריפים אלו אין להם הבנה כיום שחלק גדול מכלל ישראל מהדר אחר מצות אלו ומביא מבוכה על מה יצא הקצף ומדוע יש בזה גזירה מרשעי ישראל ואיך החשש שיעקרו ע"ז הכל.

ונקדים את דברי חובת הלבבות בשער היחוד והמעשה פרק ה' וזה לשון קדשו. ונאמר כי החכמה כשמנהיגים אותה על דרכה תהיה רפואה לכל מדוה, וכשנוטים בה מנתיבה תהיה מדוה כולל שאין לו רפואה ולא ארוכה וכו' על כן הזהר שלא תטה אשורך מדרך האבות ונתיב הראשונים אל הבדיאות, ותסמוך על שכלך ותתיחד בעצתך ותתבודד בסברתך, ואל תחשוך אבותיך במה שמכרו לך מאופני טובותיך, ואל תסתור עצתם במה שהורו אותך, כי אין עצה שתעלה בדעתך שלא קדמוך לדעתה, ועמדו על כל מה שמביאה אליו מטוב ורע, ואפשר שקדם לדעתך אופן יושר המחשבה ההיא בתחלתה ונעלם ממך אופן ההפסד אשר יהיה ממנה אחריתה, ואתה במיעוט ישובך תראה יושרה ולא תראה טעויה ואופני הפסדה וכו' ואמר במי שמאשים אבותיו (משלי ל') דור טהור בעיניו מצואתו לא רוחץ, דור אביו יקלל, ואמר עין תלעג לאב (שם).

חומת מגן נגד ההשכלה שסחבה המונים בזמנו היה ע"י מנהיגי הדור שעמדו בתוקף שלא לשנות מההנהגה המקובלת, וכל השנוים והקולות שרצו המשכילים להחדיר בכלל ישראל נתקלו בחומה בצורה, שנוי הטכניקה והחדרתו לשפת המעשים היה מסוכן מאד שעל ידו יכלו המשכילים לשנות מוסכמות, לא היה שייך להגן על היהדות מכת המסורת שהיה לנו מאבותינו מדור דור. היות ועל שנוי טכני לא היה שייך ללחום שלא לשנות מהמסורת

בזמן המתירים למכונות המופעלות ע"י חשמל. ולקטתי ממנו הנוגע למכונת טויה (ולא נכנסתי בפולמוס הנוגע לחשמל והוא האריך בזה בהיקף גדול בבקיות ובעיון עמוק) ונעתיק את הסיכום שכתב מהפוסקים לענין מצות מכונה ידנית. ומסקנתו לאסור בטויית ציצית ע"י מכונה חשמלית.

יב

סיכום השיטות במצות מכונה
הנה במודעא לבית ישראל כתב הגאון ר"ש קלוגר ז"ל להשוות מצה הנעשה ע"י מאשין למעשה חש"ו שאין להם דעת, דמאשין זה לא עדיף מעשיה ממעשה קטן דאין לו דעת עצמו, והגרמ"ז איטונגא ז"ל כתב שם ע"י המאשין אין כאן ערוכה כי במעשה האיש המסבב הגלגל לא נערכה העיסה כי אם מכח כח וכח כח כח כו' אשר בכה"ג לא נחשב מעשה אדם כו', אמנם במכתב ט' שם מביא מהגאון ר"מ אויערבאוך ז"ל במה שדן הגאון האמיתי מהרש"ק שליט"א (ז"ל) לומר איסור משום גזירה אטו מצות מצוה אשר לדעתו מדאורייתא אינו יוצא בכה"ג מידי דהוה כע"י חש"ק, ע"י יחתרו אחריו כי מלבד ש"ל דפעולת המאשין הנעשית בגרמת וסיבת וכת אדם העושה לשם מצוה אינו דומה לעושה ע"י חש"ו דהמה אדעתי' דנפשיהו קעבדי, משא"כ הנעשה ע"י בן דעת באמצעות המאשין שהוא רק כלי ומשרת הבן דעת, וגם כי העריכה לבד נעשה ע"י המאשין כו'.

ובביטול מודעא להגאון ר"ש ז"ל כתב על מהרש"ק ז"ל ומ"ש דלצאת י"ח מצה ודאי ל"מ והמאשין הלז לא עדיף ממעשה חש"ק שאין בו דעת עצמו א"כ אף שאר המצות אסור ע"י מאשין דיש לגזור הא אטו הא, לא ידעתי מה שח אטו חשב

אין העריכה מגופו אלא מכח כחו. וגם כשלא יסובב ג"כ תמשיך המכונה לערוך, ובכח כחו אין מועיל כונתו לשמה, (החבית שמעבדים בה את הרצועות בעבודת יד, מיד כשמפסיק לגלגל נפסק סיבוב החבית וא"כ אינו מתעבד ע"י כח כחו אלא מכחו ממש).

מכונת המצות נועדה רק לעריכת העיסה בלבד ואלו שאר העבודות נעשו בידים, מאז ועד היום עברה המכונה גלגולים רבים ושונים עד שהגיעה להפעלה חשמלית באוטומציה מלאה מתחלת נתינת הקמח למים, ועד גמר האפיה בתנור ללא צורך כח אדם מלבד הלחיצה על הכפתור לסגירת המעגל, ככל שפיתוח המכונה הלך והתקדם במדה זו נתעוררו שאלות הלכתיות מחודשות אודות כשרותה לאפיית המצות, יש שטענו כי ההתקדמות הטכנולוגית הביאה לידי הקלה והסרת החששות שבדברי האוסרים הראשונים, ויש הסוברים להיפך כי הענינים הסתבכו עוד יותר, לדבריהם אף המתירים הראשונים היו אוסרים את המכונות שבעידן טכנולוגי זה.

גם המתירים מצות מכונה ומהדרים אחריה, יש רבים שאינם מסתמכים על מצות מכונה רק לענין שאין ע"ז חשש חמץ, אבל כליל הסדר מהדרים אחר מצות מעבודת יד כדי לצאת ידי חובת מצת מצוה, (ויעוין באנציקלופדיה תלמודית כרך י"ח ערך חשמל ובנספח לערך החשמל, ובספר החשמל בהלכה חלק א' בערך טויית חוטים לציצית ובאפיית מצות).

וידידי הגאון ר' נחום רוטשטיין שליט"א הוציא בשנת תש"ל קונטרס ילקוט ענף עץ אבות והביא שם את שיטות המתירים והאוסרים במצות מכונה וטויית ציצית ע"י מכונה וחילק בהרחבה בין המכונות שהיו

דף ט"ז ומדצרכינן לתרץ שם הא בכ"ר והא בכ"ש משמע שאפי' לחכמים דסוכרים דשחיטה צריכה כוונה ופליגי אר"נ מודים דכח ראשון מהני אף במידי דכוונה ע"כ צריך לתרץ שם הא דפוסל איירי דוקא בכח שני יעו"ש ביר"ד סי' ז' כו'.

ובשם הגאון ר' מרדכי לנדי מבראד ז"ל כתב כל אשר בינת אדם לו יוכל להבין שאין הפרש בין אם יגלגלו העץ על השלחן או אם יסבב הוואלצין בידו, ושניהם נעשים ע"י אדם גדול לשם מצת מצוה ושניהם באים מכח אדם באמצעות כלי כו' אבל המאשין יד בעלים הוא כו', שלישית אף אם יהיבנא להו טעותיהו דגם במצות בעינן כח גברא מוכח להדיא שאף סיבוב הגלגל הוי כח גברא דהרי גם בנט"י הלא קידוש ידים ורגליים במקדש היה מן הכיור ע"י נטילת הברזא מן הכיור והמים נשפכו מאליהם ועכ"ז כח גברא הוי, ועוד הלא תלמוד ערוך (חולין דף ט"ו) השוחט במוכנא כשרה ופריך והא תניא שחיטתו פסולה ומשני הא בסרנא דפחרא והא בסרני דמיא ועיין ברש"י הרי להדיא דסרני דפחרא שמגלגלים המוכנא בידים הוה כח גברא, והוא דמי ממש למאשין של המצות (והנה הרשב"א בת"ה פסק אף לכתחלה מותר לשחוט ע"י מוכנא, וכן פסק המחבר ביר"ד סי' ז' ואף שהש"ך הביא בשם הרמב"ם והרא"ש שאסור לכתחלה כבר כתבו האחרונים שאין הכרע מדבריהם, אך הרש"ל אוסר בהדיא לכתחלה ועיין תב"ש שעיקור הטעם דבשחיטה צריך אומנות יתירה וחיישינן שלא יעשה דרסה או הגרמה ועיקור) ע"ש.

ובשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' ט"ז כתב אבל הנה בגוף מעשה המאשיען כבר נודע מהמחלוקת שהיה בימי הגאון מוהר"ש ז"ל אבד"ק לכוב שיצאו הגאון מהרש"ק ומהרמ"ז ועמהם כמה גדולים לאסור

שהמאשין נעשה ע"י כישוף שמשליכין עיסה לשם ומתגלגל מאליו ונולד ע"י עיסה גדולה, והלא הרבה בנ"א בעלי כח מגלגלין בהגלגל עד שנערך ע"י מצה גדולה וכי יגרע זה ממה שמגלגלין בוואלגער האלץ של עץ וכי הוואלגער האלץ יש לו יותר דעת מוואלגער מתכת כו', ועל דברי הגאון רמ"ז ז"ל כתב ומ"ש דהלישה כו' צריכין להיות לשמה וע"י המאשין אין כאן עריכה כי האיש המסובב הגלגל לא נערכה העיסה כ"א מכח כח וכח כח כו' כי בכה"ג לא נחשב מעשה אדם כלל כו' הנה לא ידעתי למה רצה להרכות בכוחות וכי ירצה לחייב על כל כח וכח כו"א, ולו יהי כדבריו אין שוה לי למ"ש באור"ח ויר"ד שכל שלא נפסק כח האדם והוא מגלגל לא נקרא כח כוחו, ועיין במקומות האלו, ובסנהדרין דף ע"ז ובתוס' שם, ובא וראה בזבין פ"ד מ"ג ותוספתא שם פ"ד ניסט מחמת כחו טמא מחמת רעדה טהור ובעירובין דף ל"ה וידע מה נקרא כח כחו כו' ועכ"פ אין ענינו לכאן כו' ע"ש.

ובשם הגאון ר' בנימין וואלף ז"ל ראב"ד דלבווב כתב שם שזה מקרי מתגלגל ע"י אדם כי דיי במה שבתחלה מתגלגל על ידו אף שאח"כ נעשה ממילא כשר, כמו ברחיים דסגי שיניח ישראל החטים ברחיים אף אם אח"כ מתגלגל ונטחן מאליו ע"ש.

ובשם הגאון ר' אברהם יענדל ז"ל ראב"ד קרקא כתב מה שרצה הרב הגאון מוהרש"ק והגאון רמ"ז נ"י לחוש שלא יצא ידי חובת מצות מצוה במצות הנעשות ע"י המאשינע מחמת גריעותא דכח כחו, גם בזה פליאה דעת מאתנו היכן מצאנו שכח כחו פוסל במצות וכי דינם כמו בנט"י שצריכים בהו כח גברא ועוד הלא גם בנט"י כשר ע"י כח ראשון ובכל מקום כח ראשון חשיב ככחו של אדם גופא דהנה מצאנו דהשוחט במוכני כשר יעוי' בחולין

המצות הללו ואחד מהטעמים שא"א לצאת בהם י"ח מצה מפני שאין המעשה ע"י אדם ונעשה מאליו ודמי למעשה חש"ו שאין בהם דעת והגאון רי"ש ועמו כמה גדולים העידו שהמאשין סובב ע"י כמה ב"א המגלגלים בהגלגל ולא נפסק כח האדם ולכן לא מקרי כח כחו, ורמז להא דסנהדרין דף ע"ז ואו"ח סי' קנ"ט ויר"ד סי' ו' ומשנה פ"ד דזבין מ"ג ועירובין דף ל"ה, וקצת מהרבנים התירו כיון שתחלת סיבוב הגלגל הוא בכח אדם וכיון שכח ראשון הוא ביד"א שוב חשיב הכל ככח אדם כו' [וע"ע בש"ס דע"ז דף ס' ע"א ויר"ד סי' קכ"ה כמה דינים בענין כח כחו וגם בש"ס דמנחות דף ז' ע"א בהא דהחזירו לביסא כו' ומניד לי' ונפל ממילא דנעשה כמי שהחזירו הקוף ע"ש] ולא אדע אם בנ"ד הוא כן (ואם אין נדבק בשיני האופן בצק בכל פעם ואם אין שום חום במקום סיבוב האופן, לכן על מעכת"ה להשגיח בכל פרטים הנ"ל) ואם הכל עולה יפה כפי שנתבאר אז יוכל להתיר כפי שהנהיג בשנה שעברה.

ובשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' י"ג הביא בשם בעל ספר זכר יהוסף ובזכרוני שהרש"ק מדמה מעשה המאשין למעשה קטן כו' אבל כפי שרשמו מטיב המכונה הזאת הכל נעשה ע"י העושים במלאכה אחד לש העיסה ע"י העץ המוכן לזה ואחרים מעגלים בגלגל ואח"כ כשיוצא מצה ערוכה כפי ערך השלחן הסמוך להוואלצען ומחופה בטס מתכת לוקח ביד כמו ו' או ח' רעדליך מחוברים יחד קרובים זה לזה ועוברים על המצה הארוכה ונמצאת כולה מנוקבת ואח"כ חותך בכלי עגול כמדת המצה ונותנים לתנור שיש לו ב' פיות א' נותן המצה מזרח והשני רודה מהתנור מצד דרום, ואם אחד יסלק ידו כרגע לא נעשה מלאכתו כו'.

ובשם הרי"ל בלוישטיין מקאמינעץ

הביא נגד הטעם כי מעשה המאשין לא עדיף ממעשה קטן שאין לו דעת כו' יש לו להרב הנ"ל (כוונתו להגאון מלבוז) פירכא מפורשת מסוגית הש"ס דמס' חולין דף ט"ז דא' התם אמר מר השוחט במוכני שחיתתו כשרה והא תניא שחיתתו פסולה לא קשיא הא בסרנא דפחדא הא בסרנא דמיא כו' ועדיפא היה להש"ס לתרוצי דהא הש"ס לעיל דף י"ב קאמר מאן תנא דלא בעינן כונה לשחיטה ר' נתן הוא דתני אושיעה זעירא דמן חבריא זרק סכין לנועצה בכותל והלכה ושחטה כדרכה ר' נתן מכשיר וחכמים פוסלים עי"ש ולסברת הגאון מוהרש"ק דע"י מכוונה לא עדיף ממעשה קטן שאין לו דעת לישני הא ר"נ והא חכמים כיון דסברי דבעינן כונה לשחיטה מש"ה ע"י מוכני שחיתתו פסולה וע"כ דפעולת המוכני הנעשית בכח האדם העושה לשם מצוה אינו דומה להנעשית ע"י חש"ק וזה ברור, ועוד ראי' ממה שכתב המגן אברהם בס' תס' אל יסייע מצרי חש"ו לא בלישה ולא בעריכה ולא כאפי' אבל נקוב שמנקבין המצות אין קפידא אבל במוהרי"ל כתוב וכן כל תיקונים אסור דבעי שימור לשם מצה ושם בסק"ג מביא המג"א בשם מהרי"ל דאסור לעשות ציורים בדפוס שהבצק נכנס בדפוס ומתחמץ ע"ש, ולדעת מהרש"ק למה לו למהרי"ל טעם שהבצק נכנס בדפוס וא"כ משמע דבדפוס העשוי כשני מסרק מותר כדכ' המג"א שם ומוכח מהש"ס הלא לסברת מוהרי"ל הנ"ל דכל התיקונים אסור ע"י חש"ו משום דבעי שימור לשם מצה בלא"ה אסור ע"י דפוס אפי' העשוי כשני מסרק משום דבעי שימור לשם מצה, וע"כ דע"י דפוס ומאשין הנעשית בכח אדם העושה לשם המצוה שפיר דמי וזה ברור.

ובשם הרי"ל עיליאן מזעזמער ג"כ מביא תיאור המכונה כנ"ל בשם זכר יהוסף ולכן

לא דמי למעשה חש"ן, דמקרי שהכל נעשה ע"י האדם ע"ש. ובמעדני שמואל ה' פסח הביא דברי מהרש"ם, ושדי תמד הנ"ל, ע"ש בסי' קי' אות י', ובאהל אברהם סי' מ"ב כתב בדבר כלי מלאכה (מאשינען) השכיחים כעת בכל מקום ללישת מצות ותקונן כו' ורוב מעשיהם ע"י גלגלים ואופנים וגלגל ראשון מסבב את האחרים ע"י שנים אשר נעשים בצד האופן והוי כח כחו וצ"ע לפי מה דאמרי' בכ"מ כח כחו לא הוה ככחו דהוה רק גרמא בעלמא כדאי' בחולין דף ט"ז ע"א בשחט במוכני ושם דף ק"ז ע"א באריאת דדלאי ואר"ח סי' קנ"ט לנט"י פסול כח כחו וכן במכות דף ח' אמרי' בכח כחו אין גולה ובמס' ע"ז דף ס' ע"א במעצרתא זיירא במקל וגלגל וקורה וקושי' ב"י ליו"ד סי' קכ"ה על הרי"ף והרמב"ם שהשמיטו דין זה דמצערתא זיירא י"ל שסמכו על מקור הנ"ל דכ"כ לא הוה ככחו ויש נפקותא בכל אלה לכמה דינים כו' וכן לתקן מצות שמורה לשמה לדעת הפוסקים דלא מהני בחש"ק ע"ג וגם בגלגל א' וכת א' יש לגזור כמו שגזרו בשחט בגלגל כו' (ועוד י"ל לפי דברי תר"י בברכות פ' אלו דברים דף מ"ה שכ' שם בכל גלגל אם בכח סבוב הראשון סובב עוד הפעם מעצמו הוא כח כחו כו' ולדבריו צריך לחלק במה דאמרי' בחולין דף י"ב ע"ב זרק סכין וחזרה ושחטה דכשר וכן בסנהדרין דף ע"ז זרק אבן וחזרה והרגה חייב וצ"ל שאין כל הכוחות שוות כו') ועוד י"ל שאין לגזור בעשיית מצות ע"י מאשין בכח א' אטו כח ב' כו' לדעת האומרים דשמירה לשמה הוא מדרבנן כו' לא גזרו ע"ש.

גם בשו"ת מהרש"ם מהגאון מברעזאן זצ"ל בח"ד סי' קכ"ט כשדן בעריכת מצות ע"י כח העלקטערי כתב שהמתירין במצות מכונה דמקדם לא התירו אלא משום דהתחלה נעשה על ידי אדם, אבל בעלקטערא שגם ההתחלה אינו מעשה אדם מודו דמיפסל, אמנם כתב שם שאם א"א למחות ולתקן יש לצדד דאף דמצה לאו סתמא לשמה קאי מ"מ הכא שעושה תחלת הלישה ע"י אדם ועושהו לשמה והוא מניח העיסה לתוך הוואלצין וכל הנעשה ע"ד ראשונה נעשה בכה"ג לכו"ע סתמא לשמה קאי, לכן בדיעבד יוצאין במצה זו, ורק באפשר באחרות מהיות טוב לקיים המצוה במצה הנעשית בידי אדם לשמה ע"ש, וא"כ לעניננו מלבד שמוכת מדידי' כמו שכתבנו שגם המתירין במצות מכונה לא התירו במכונות שלנו, אז גם מה שרצה להתיר במצות בדיעבד ל"ש בידון, דדוקא התם שהוא עושה את העיסה, והוא מניחו לתוך הוואלצין או התיר בדיעבד, אבל בטוית ציצית דהוא אינו עושה כלום גם בדיעבד אין להתיר.

גם בדברי מלכאל ח"ד סי' כ' שכ' להתיר במצות מכונה בעלקטערא כתב בטעמו כי במצות לא כתוב בתורה שגוף העשיה תהיה לשמה אלא השמירה בעי לשמה, והשמירה שפיר עביד הישראל העומד ע"י המכונה ומכוין בזה לשמה ע"ש, וא"כ לפ"ז בטוית ציצית דכ' לשמה

גם בדברי מלכאל ח"ד סי' כ' שכ' להתיר במצות מכונה בעלקטערא כתב בטעמו כי במצות לא כתוב בתורה שגוף העשיה תהיה לשמה אלא השמירה בעי לשמה, והשמירה שפיר עביד הישראל העומד ע"י המכונה ומכוין בזה לשמה ע"ש, וא"כ לפ"ז בטוית ציצית דכ' לשמה

היוצא מכל הנ"ל שנידון המכונות למצה שבימי הגרש"ק דעת הגרש"ק והגרמ"ז והאהל אברהם שלא מקרי מעשה אדם

לפסול, בסימן א' כתב הנה זאת בטח דאם יורשה דבר זה גם במדינות אחרות יעשו כמתכונותם במאשינען הגדולים ויעשו מזה מסחר כי יוכלו למכור ציצית בהידור ויופי כל בי עשרה בעד פשוט אחד ויעשו אצלם זה בעונותינו הרבים כדרך קני השריפה (צינדהעלצליך) שנמכרים אגודה בעד פשוט אחד וכדומה, והערלים יעשו ג"כ כל המאשינען ע"י בע"מ מישראל ועפ"י נאמן מרכני העיר וזאת יושלח לכל המדינות קרובות ורחוקות בחותם והכשר מהרב שלהם ובזה יהיו כמה פסולים כאשר ידוע להד"ג ומי יאמר להם דבר כמו שאמרו בש"ס חגיגה כ"ב גבי ע"ה אם יאמר לו חבר שלך טמא יאמר אדרבא שלך טמא ושלי טהור, ולכן חס לנו מלהתיר זאת ולא יהיה לפוקה לכל בית ישראל ונא מאוד שיזהר בנפשו מלהתיר וגם להנגיד ר"י לא יהיה תועלת כלל כ"א יעשו בכל הפאבריקען לא יחשב לכלום הריוח ולכן אל יעשה באופן אחר רק לאוסרן ובטוח אני שיתן מקום לדבריי הנאמרים באמת, והיה שלום.

עוד להנ"ל בענין הציצית אין דרכי לפלפל בדבר שלא ראו עיני טבעי ואופן המאשין, ואולם בני הרב כו' האבד"ק שינאו שלדעתי אינו משנה הדיבור אפי' יהבו לי' כל חללי דעלמא והוא אומר לי שכל הרוואה המאשין יראה שאינו נעשה כלל בידי אדם ור"י עיור עיני החכמים ולכן לדעתי ראוי לפסול הציצית, ובפרט כי ידוע אופני המאשין שנשתנים כמעט בכל יום ומי יודע למחר מה יהיה בזה ואיך בשביל פרנסת איש אחד נקל במצוה החשובה נגד כל המצוות, אין זה יראת השם, ובטוח אני לראות מהרה במפלת המאשין וכל השואל ממני בזה אודיע שלדעתי המה פסולים, אך נגד גדולי הזמן אני כמחריש ואני נפשי הצלתי, והיה שלום.

בגוף העשיה שהוא הטויה גם הוא מודה דפסול.

וראה גם בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' י"ג אות י"ב מה שהביא לחלק בדיון מצות מכונה בין מכונה שבימיהם למכונה שלנו דיש לפסול יותר כנ"ל ע"ש, וראה עוד בוילקט יוסף מחברת שמינית קונטרס י"ב, י"ג, י"ד, ט"ו, ט"ז, י"ז, י"ח, י"ט, כ, כ"א, - ובתל תלפיות מחברת י"ד (ג"כ בהמשכים רבים), - ובאמרי יהודה, מסי' א' עד סי' ט, - ובמעדני שמואל סי' קי' אות י, - ובשו"ת אהל אברהם סי' מ"ב, - ובחלק לוי סי' קנ"ב, בעיון כל זה תמצא ותוכח שאין מקום להתיר כלל טוויית ציצית במכונת עלעקטערא, ובעזה"י בחלק ב' אאריך בדבריהם ז"ל.

יג

טוויית ציצית במכונה חשמלית

בשו"ת אמרי אש או"ח סי' א' כתב בזה"ל גם מה שהתעורר על מה שנטוה על המאשינען אשר יסובבו ע"י מים דאפי' בישראל יש לעיין כמו בשחיטה דפסול מסיבוב שני ואילך דלאו מעשה אדם מקרי ה"ה בציצית, יפה כתב, ואף אם נאמר דלאו משום חסרון מעשה נפסל מ"מ אחרי אשר למדנו משחיטה דמסיבוב ואילך פסק כח המעכב וא"כ בנטוה שמכאן ואילך אינה לשמה, ואם סתמא לאו לשמה קיימא ראוי לפסול כו' ע"ש, שמעינן מכאן שדעת מהר"ם א"ש ז"ל לפסול ציצית שנטוה במכונה, וטעמו או משום חסרון בכח גברא, או משום חסרון בכונה דלשמה בדליכא פעולתו.

יד

שיטת הדברי חיים

וכן שמעינן להגה"ק מצאנו זצ"ל שכתב כמה תשובות בשו"ת דברי חיים מהדו"ת

[וכתב המגיה לא עברו ימים מועטים ונשרף כל בית המאשין בהפסד גדול והיה לאות] עוד בזה מה ששאל ממני בענין הציצית ידע שאני פסלתי מאז מכמה טעמים רק לא יכולתי לפלפל כי לא ראיתי גוף המאשין, אך ראוי לפוסלם בכל אופנים מחמת הרבה טעמים, אולם בני הרב נ"י הדר סמוך להמאשין הגיד לי בבירור שאינו נטוה כלל בידי אדם ולכן הנה פסולים בבירור ומה שאמר ר"י שאני חזרתי בי להתירם להד"מ ואני על משמרתי אעמודה שהמה פסולים.

וגם בסימן ב' כתב, וגידון הציצית, הנה טרם התירו הגאון מהר"ל התיעץ עמי. אם להתירם ע"י פלפולו, והנה מחמת שלא ראיתי אופן עשייתם במאשין לא יכולתי לכוין הדברים ולומר בפה מה שלא ראיתי בעיני, ולכן לא פלפלתי עמו ורק כתבתי לו שלדעתי אין להתירם כי המאשין יוכל להתקלקל בנקל ויעשו באופן אשר לא יהיה בהכשר, וגם כי יתרבו התיירים במדינות אשכנז ויכשלו רבים ח"ו, אולם לא שמע לדברי והתיר בצירוף הגאונים מפרשי הים, והנה גם שלא יתכנו דבריהם לא רציתי להרעיש עולם מטעם זה כי אולי ראו בעיניהם את המאשין כי נעשו בהכשר אך בגלילותינו אסרתים ונכרז בביהכ"נ ובביהמ"ד שהמה פסולים, אך אין אחריות עולם עלי בדבר שלא ידעתי בבירור פסולם, והנה זה לא כביר היה אצלי בני הרב הגדול האבד"ק שינאו וסיפר לי שראה המאשין בחקירה היטב וראה שהוא לא על אופן שנדפס בהקונטרס מהגאון מוהר"ש ובוזאי פסולים, ועדותו נאמנה אלי למאוד כי ידעתי שלא יכזב בעד כל חללי דעלמא, אך אעפ"כ לא איש דברים אנוכי בזה בדבר המוכחש בחוש, ואך מי שיראת ה' בלבו יזהיר ויכריז בעירו שהמה פסולים, ומ"ש רומכ"ת לחלק בין עיבוד

לטוית צמר, יפה כיון, (והארכנו לקמן בביאור שיטת האוסרים והסברנו את החילוק בין עיבוד לטויה במכונה. דבעיבוד כל פעולת העיבוד מתיחסת אליו היות והכניס למקום שבטבעו נעשה מעובד מאליו והיות ונפעל העיבוד ע"י הכנסתו נקרא העיבוד על שם המכניס ומועיל הלשמה שבשעת ההכנסה, משא"כ בטוית מכונה לא נקרא שהפעולה מתיחסת אליו דאין המכונה פעולה טבעית. ושם ס"ל שבטויה צריך מעשה בכל מעשה הטויה ולכן צריך לשמה ואין מועיל עומד ע"ג מה שא"כ בעיבוד אין דין מעשה כמו שהארכנו לקמן באריכות). וזכורני כד הוינא טליא סיפר לי מו"ח הגאון ז"ל כי בבואו למדינת מעהרין וראה נוהגין היתר בטויה ע"י ישראל עו"ג ואסר להם כל הציצית, והוכרחו לעשות אחרים בהסכמת הגאון מוהר"מ בנעט רב דמדינה, ומטעם זה שכ' כ"ת, ומחמת כי הייתי צעיר הימים לא פלפלתי עמו בדברי השו"ע אך זאת אדע בטח כי מטעם זה פסלוהו הנך גאונים ז"ל, והנה לפלפל עתה בזה אין כעת עמי ספרים ואני מוטרד ברפואתי במרחץ בכפר ארץ לא מיושבת, אך כתבתי זאת לכ"ת שראוי לפוסלם, עכ"ד הגאון מצאנז זצ"ל אודות ציצית שנטו במכונה. מבואר מדבריו לפסול ואחד הטעמים משום שאינם נטוים בידי אדם, ברם לא פירש לנו אם טעם הפסול משום דבעי כח גברא כשחיטה ונטילת ידיים, או משום דכדי שיחול כוונתו לשמה בעי שיהיה מעשיו. ומפשטות שהביא מהברוך טעם לפסול בנכרי וישראל עומד על גביו משמע דהחיסרון מצד לשמה ושם מצד ב' הסיבות. (ועיין בהגה"ה מה שכתב דשם מה שלא מועיל עומד על גביו היות וצריך מעשה בכל הטו"י וא"כ אין החרח).

טז

שיטת החסד לאברהם

(ג) ובשור'ת חסד לאברהם מהדור'ת אר"ח סי' ג' דן בשאלת טוויית ציצית במכונה, וכתב ע"ז תשובה ארוכה להכשיר, וז"ל: ע"ד הציצית הנעשין במאשין באופנים העשויים ע"ג מים ויהודים נותנים תחלה הצמר להשטערק מאשינען לנקות הצמר ואח"כ נותנים הצמר להשפינמאשינען, וכורכים שם הצמר ואח"כ מוליכים העגלה קצת ואח"כ נגמר הטויה ע"י הגלגלים העשויים ע"ג מים ובכל הפעולות שעושים היהודים הם אומרים שעושים לשם מצות ציצית, לפענ"ד נראה ברור דהציצית האלו כשרים לצאת ידי חובת מצות ציצית בלי פקפוק וספק כלל, אחרי שלא מצינו בכולא תלמודא שיהיה צריך כח גברא בציצית בטוית החוטין רק שיהיה הטויה לשמה, ואדרבא יש להוכיח דל"ב כח גברא, מהא דאמר' בעירובין צ"ו המוצא תכלת חוטין כשרים ואהדר שם בתר טעמא דלא חיישינן שמא טוואן שלא לשמה שיש בזה מחלוקת אמוראים במנחות מ"ב אי בעינן לשמה, ושביק טעמא דניחוש שנעשה שלא ע"י כח גברא דאי נימא דציצית שוה לשחיטה בזה דכמו דדרשינן וזבחת שיהיה ע"י כח גברא כן נדרוש תעשה לך לא מצינו מחלוקת בזה, וע"כ דפשיטא ל' דלא בעינן כח גברא בעשיית הציצית.

וכ"ת הקשה דמ"ש בשחיטה דכתיב וזבחת דרש' בחולין ל"א וזבחת ואכלת מה שאתה זובח אתה אוכל א"כ גם בציצית דרש' טויה לשמה מקרא דתעשה לך לשם חובך נדרוש ג"כ מתעשה דנבעי כח גברא, ההבדל בזה מבואר דשאני שחיטה דלמדה תורה אותנו סדר השחיטה כמו דדרש' בחולין ל' ע"ב אין ושחט אלא ומשך וקיי"ל מהלמ"מ כל הלכות שחיטה שיהיה ע"י הולכה והבאה בלי דריסה וחלדה הגרמה

ועיקור, וכיון שאמרה תורה וזבחת ואכלת ודרש' מה שאתה זובח אתה אוכל ממילא דבעי' כח גברא שא"א שיעשה האדם מעשה זאת בלי כח גברא, וכשהפיל הסכין ושחט כדרכו הרי לא היה הוא השוחט ולא מקיים מקרא דזבחת שלא עשה הוא ההולכה וההבאה שישנה בכלל לשון קרא דזבחת, ולכן שפיר אמר' חולין י"ו ע"ב בשחט בסרנא דמיא דבכח ראשון שחיטתו כשרה דכיון שהוא נטל הדף המעכב הגלגל ובסבתו נתגלגל ושחט, נקרא השחיטה על שמו ומקיים וזבחת, אבל בכח שני כבר אפס כח אדם שחיטתו פסולה דהוה כנשחט ממילא בלעדו דלא מקיים קרא דזבחת אף אם נעשה כל העשיות שבעולם שיביא העוף אצל הסכין וכדומה עד שיהיה הוא המוליך הסכין על הצואר כי זהו עיקר השחיטה שגזרה תורה, וכיון שמעשה ההולכה שהוא עיקר השחיטה נעשה ע"י המים לא מקיים קרא דזבחת, משא"כ בטוויית חוטין שלא גזרה תורה באיזה אופן יהיה החוטין נטוין אלא דבעינן שיהיה נטוה ושיטוה אותן לשמה וכיון שהגית הצמר על המאשין הרי הוא הטוה אותם ולא נתנה תורה שיעור לעשי' הרב הוא המעט כיון שבגרמתו נטוה הרי מקיים קרא דתעשה לך כו'.

ומעתה כ"ז ל"ש רק לענין שחיטה דלא בעינן כוונה וע"כ לא מיפסל השחיטה ע"י פסול [כוונתו למה שהביא לעיל (ואינה מועתקת כאן) ש' הרא"ש והתוס' דעכ"ם שאינו ע"ז ג"כ פסול מקרא דזבחת ואכלת כל שישנו במצות וזבחת וזביחת וזביחה ועכ"ם שאינו מצווה בזביחה שחיטתו פסולה] רק אי בעינן כח גברא אבל בטוית חוטי הציצית לא מיפסל ע"י עכ"ם רק משום דבעי כוונה ועכ"ם אדעת' דנפשי' קעביד, אבל כח גברא לא שמענו בזה, וגדולה מזו קבע בשור'ת אר"ח

מז

שיטת התפארת יוסף

ובשו"ת תפארת יוסף התיר מאשין ציצית שבימי, דפשוט ל"י דלא בעינן כח גברא, וגם משום לשמה פסק להכשיר, וז"ל: הן נקרא נקראתי לכפר ראדאווע לראות סדר תהלוכות המאשין הנעשה עם המטוה כי רוצה לעשות הטויה לשם מצות ציצית על המאשין הנעשה ע"י סיבוב הגלגלים שמסבבין על ידי סיבוב הגלגל שמסבב ע"י מים ועל ידי פעולת אנשים ישראלים כשרים במשיכת עגלות אילך ואילך שזה גורם העיקר סיבוב הגלגלים ע"י פעולת הטויה, ועיינתי היטב בסדר תהלוכותיהם וראיתי כי מראשית הנופץ וגם הטויה לא יכול להיות בלי פעולת האנשים ההם לא יוכל המאשיען לעשות מאומה כ"א מוכרחים להיות מושכים העגלות אילך ואילך בתמידות ואומרים דעושים לשם מצות ציצית, והנה כאשר היה למראה עיני כל המאשיען וראיתי כי הכל נעשה ע"י כח אנשים ישראלים ובלתי עשויות הישראלים לא יכול להיות הטויה לא הייתי מסופק כלל, כי מותר לטוות החוטין לשם מצות ציצית על המאשיען. וראיתי להגאון מהר"ם א"ש ז"ל בספרו אמרי אש שהשיב על המטוה הנעשה בפרעשוב ע"י מאשיען ע"י נכרים וישראל עו"ג והאריך שמה לפסול מכח שיטת הרמב"ם והג"י דבנעשה ע"י נכרי וישראל עו"ג פסול, ובסוף התשובה הביא שם מה שהתעורר הרב השואל ג"כ על מה שנטוה ע"י המאשיען אשר יסובבו ע"י המים דאפי' בישראל יש לעיין כמו בשחיטה דפסול מסיבוב שני ואילך דלאו מעשה אדם מקרי ה"ה בציצית, וכתב ע"ז דיפה כתב דאף אי נימא דלאו משום חסרון מעשה נפסל מ"מ אחרי אשר למדנו דמסיבוב ואילך פסק כח המעכב וא"כ בנטוה שמכאן

סי' י"א להלכה דאם טוואן עכו"ם וישראל עו"ג כשר לש"י הרא"ש וכיון דהכל כשרים לטוות ואין הפסול רק משום לשמה י"ל דלא בעי כח גברא, וגם במה דפשיטא ל"י דקרא דכ' גדילים תעשה לך קאי אטוויית ציצית עוד דברים בגו, אם כי כן מבואר בסוכה ט' דמקשה מ"ש דבסוכה ל"ב עש' לשמה ובציצית בעי טויה לשמה ושני שאני הכא דכתיב גדילים תעשה לך, הרי דפשיטא ליה דתעשה קאי על הטויה, ואולם במנחות דף מ"ב ע"ב אמרי' על הא דאמר שמואל דבעי טויה לשמה כתנאי ציפן זהב ואע"פ שלא עבדן לשמה, רשב"ג כו' עד שיעבדן לשמה, הרי דס"ל דטויה לשמה הוא משום דס"ל כרשב"ג דאף עיבוד עורות בעי לשמן, והתוס' שם ד"ה כתנאי התעוררו בזה דלמא ציצית שאני דכ' גדילים תעשה לך לשם חובך כדאמרי' בסוכה שם, ועיין ר"ן פ' השולח (בגיטין) מש"כ דסוגיות חלוקות הן וסוגיא דמנחות סוברת דהא דבעי טויה לשמה לאו מקרא דתעשה לך אתינן עלה כ"א משום דמדמינן טוית ציצית לעיבוד עורות דבעי לשמה, וא"כ כיון דטוויית ציצית לאו מקרא דתעשה לך א"ש י"ל דתעשה לך לא קאי רק על תליית ציצית אבל טויה לא בעי כח גברא, כו', ואחר כל החזון הזה אין לנו לחדש דבר שלא שמענו מעולם מסוגית הש"ס להצריך כח גברא בטוית החוטין, ואדרכא כבר הוכחנו מסתימת הסוגיות דלא בעינן כח גברא בטוית החוטין וכל שעושה הטויה לשמה בתחלה שפיר דמי כמו בעיבוד עורות לתפילין וס"ת דסגי כשנותן העור בתחלה לשמה והעיבוד נעשה אח"כ מעצמו ע"י הסיך, וז"ב בעיני כו' [מאריך בענין דבר דבעי לשמה אי סגי מחשבה בהתחלת העבודה והמשך העבודה נגררת ממילא אחריה או לא ע"ש], עכ"ד החסד לאברהם ע"ש.

ואילך אינו לשמה ראוי לפסול וסיים ובוזה אין הזמן מסכים ורק מסיים לפסול מכח דהטויה היה ע"י נכרי וישראל עו"ג וזה לא מהני לשי' הרמב"ם והנ"י, והנה מהגם שדבריו אינם נוגעים לני"ד כי לפי מה שראיתי הטוי' ע"י המאשיען מתחלה ועד סוף נעשה ע"י כח האדם ומוכרחים למשוך העגלה אילך ואילך עד גמר הטויה, ובשעה שמתחיל הטויה בעת שדוחקין הברזל מתחילים למשוך העגלה אומרים שעושים לשם מצות ציצית והרי סגי באמירה בתחלת הטויה כמבואר באו"ח סי' י"א ומבואר בפירוש כן במרדכי דצריך האמירה רק בתחלה ותו לא צריך וכ"כ התוס' בנבחים דף ב' ע"ב דממילא כל העשיה על דעת ראשונה הוא עושה ובני"ד עד גמר הטויה מוכרח להיות עשיית האדם וכח גברא.

אולם עכ"ז בגוף הדבר אי בעי בזה כח גברא לענ"ד לאחר שכתב בעצמו שזאת כתב שלא בעיון ע"כ נלענ"ד אשר במחילת כתה"ר דימה דמיונות נפרדים במה דמדמה לשחיטה דהרי שם כתיב וזבחת וכמ"ש הט"ז דזבחת הוה כמו ועשית דבעי כח עשיית האדם ואולם כ"ז בשחיטה ונט"י דהשחיטה הוא עצם המצות שמקיים בשחיטתו העשה דזבחת או שפיר אמרי' דקיום המצוה מוכרח להיות ע"י עשיות האדם בכוחו וכן בנט"י משא"כ בציצית אטו הטויה הוא המצוה הרי רק תשמישי המצוה ובגוף הציצית ליכא שום קדושה דלאחר שנעשה מצוותן זורקין אותן, ומצות ציצית מקיים רק בהלבשת בגד של ד' כנפות וציצית, ובוזה איכא עשיית ורק בעי שיהיה הטויה לשמה כמ"ש הפוסקים משום חיבוב מצוה למען תתחיל המצוה בקדושה וכיון דיכול לעשות לשמה ע"י פעולתו בהכלים שמסבבים ע"י המים מדוע לא יועיל.

וביחוד נ"ל לומר דאדרבא אם היה יכול להיות הטווי נגמר ממילא ע"י סיבוב ראשון שבא ע"י אדם, או ממילא אדרבא הוא סגי במה שיאמר הישראל בשעה שפוסט המים וגורם הסיבוב הראשון שיהיה לשם מצות ציצית, והיה מועיל גם ע"י נכרי וישראל עו"ג לשי' הרא"ש, דהרי עיקר קו' הנוב"י ביו"ד סי' קצ"ה היה על הב"י שלמד מדעת הרא"ש בתפילין דמכשיר בעיבוד נכרי וישראל עו"ג דה"נ מכשיר בטוית ציצית, ותמה דאין הנידון דומה, דבטו' אין התחלת הטויה כוללת כל הטויה וכל הטויה צריכה להיות לשמה אבל עיבוד התחלת העיבוד ממשיך אתריו כל העיבוד עיי"ש, והיינו כוונתו דבעיבוד הרי רק צריך לעשי' זו שיתן העורות לתוך הסיד דאז ממילא נעשה העיבוד ע"י פעולת הסיד מעצמו, וע"כ שפיר סגי בעומד ע"ג בשעת התחלה היינו בשעה שנותן העורות לתוך הסיד וא"ל שיעשה לשמה דאז הרי ממילא נעשה אח"כ העיבוד דבהתחלה נמשך ממילא כל העיבוד ע"י פעולת הסיד, משא"כ בטו' דעד סוף צריך להיות מעשה אדם ואין התחלה גורם הסוף וע"כ לא מהני במה שעומד הישראל בשעת התחלה ודומה לכתיבת הגט, דהרי זה אי אפשר שיעמוד בכל משך ותנועת הגוי מהטויה שיאמר לו שיעשה לשמה כמו שא"א לעמוד בגט בכל אות ואות.

וא"כ נחזי במאשיען ממנ"פ כשר דאם היה אפשר שע"י סיבוב הראשון יהיה נגמר ממילא כל הטויה ע"י כח סיבוב המים שנעשה הפעולה מעצמו א"כ בודאי סגי בהתחלה מה שיאמר בשעה שפוסט המים וגורם ע"י כוחו סיבוב ראשון שעושה זאת לשם מצות ציצית דאף דנעשה אח"כ ממילא, דהרי עיקר הלימוד לשמה הוא רק מכח היקש לתפילין והרי גם בעיבוד בתפילין עושה רק הפעולה לשמה בהתחלה

העורות להסיד דהוא הכרתי לעשיות האדם צריך להיות עשייתו לשמה, ומש"ה ממילא גם בטויה כל מה שיוכל לגמור ממילא ועשיית האדם אינו הכרחי ממילא ל"צ בזה לעשיית האדם לשמה ורק סגי ההתחלה שיהיה ע"י עשיית האדם לשמה אשר כל הגמר נמשך ממילא אחר ההתחלה, וא"כ עכ"פ יצא הדבר ברור דאם היה צריך לעשיית האדם רק בהתחלה והגמר היה נמשך ממילא על ידי המאשיען נמשך הכל אחר ההתחלה כמו בעיבוד דג"כ עושה האדם רק בהתחלה והעיבוד נעשה אח"כ ממילא, ועכ"פ הנה הדין ברור דל"צ כח גברא עד גמר הטויה, אולם כ"ז ל"צ לנ"ד אשר היה למראה עיני אשר נצרך לעשיית האדם עד גמר הטויה, וא"כ הדין ברור דכשר לכר"ע בלי שום פקפוק כלל [מאריך כאן להתפלפל לפי הנחה הנ"ל, ובסוף חזור לעניננו].

ועכ"פ הנה בני"ד דטויה זו על ציצית עושים בפירוש רק ע"י ישראלים ובלי פעולתם עד גמר הטויה לא תוכל המאשיען לעשות מאומה, אם כן לית שום ספק דהציצית כשרים באם אומרים בשעת פעולתם שעושין לשם מצות ציצית, ועכ"ז מחמת ששקולה מצות ציצית ככל המצוות שבתורה גזרתי אומר אשר באותו יום שיעשו טווית הציצית כל עבודת המאשיען יהיה רק על טוויית הציצית בלבד, ובשעה שפוטרים המים יאמרו שעושים לשם מצות ציצית, וכן בשעת משיכת העגלות יאמרו כן, למען לא יהיה מקום לחוש לשום חשש כלל, וע"ז באעה"ח יום א' נשא תבר"ך לפ"ק ה"ק יוסף חנניא ליפא מיזוליש, האב"ד דפה"ק פרעמיסלא והגליל.

י

שיטת המחזה אברהם

בשו"ת מחזה אברהם אר"ח סי' ג' כתב לפסול טוית ציצית במכונה מב' טעמים

בשעה שנותן העורות לתוך הסיד ואח"ז נעשה העיבוד ממילא ע"י פעולת הסיד ולא ע"י כח האדם ואטו עדיף פעולת הסיד מפעולת סיבוב הגלגל ע"י מים, וכן בודאי היה מועיל גם ע"י נכרי וישראל עו"ג לשיטת הרא"ש דשוב דמי לעיבוד דג"כ התחלת הטויה כוללת כל הטויה דהתחלת הטויה ע"י סיבוב הראשון ממשיך אחריו כל הטויה ממילא, וא"כ במאשיען ממנ"פ כשר, אם צריך רק לסיבוב הראשון ע"י אדם ואח"כ נעשה הטויה ממילא א"כ שוב דמי לעיבוד דכשר ע"י התחלה מכח אדם אף דלאחר הנתינה לסיד נגמר העיבוד אח"כ ממילא ע"י פעולת הסיד, ואם ע"י סיבוב ראשון לא יוכל לגמור הטויה ממילא כ"א צריך להיות פעולת אדם עד גמר הטויה א"כ שוב נעשה הכל ע"י פעולת אדם, וא"כ לפי"ז אדרבא אם היה צריך רק לסיבוב הראשון היה עדיף יותר דהיה מועיל גם ע"י נכרי וישראל עו"ג לשיטת הרא"ש דדומה לעיבוד, וזה הכלל דענין לשמה צריך רק מה שמוכרח להיות ע"י עשיית אדם, משא"כ מה שיכול להיות ממילא ל"צ לעשיית האדם לשמה כיון דהתחלה גורם הגמר אח"כ ממילא נמשך הכל אחר ההתחלה כמו בעיבוד. וכו'.

וא"כ זה הכלל דרק הענינים שהמה הכרחיות לעסק זה צריך להיות לשמה, ומש"ה באמת דעת הרמב"ם דעיבוד של עורות הבתים ל"צ להיות לשמה דלשיטתו אזיל דסבר דעור שמחפין בו א"צ עיבוד כלל ואפילו עשאוהו מצה כשר ממילא כיון דאין העיבוד הכרחי ל"צ להיות לשמה, ומש"ה בכל הענינים שלא צריך לפעולת אדם ל"ש ביה חיוב שיהיה לשמה, כמו פעולת העיבוד שנעשה ממילא ע"י פעולת הסיד לאחר נתינת העורות להסיד כיון דל"צ לעשייתו ונעשה הדבר ממילא ל"ש ביה החיוב שיעשה לשמה, ורק נתינת

הנ"ל, וז"ל, במה שנשאל כבודו אודות הציצית הנעשים במאשיען, והביא מתשו' חסד לאברהם מהדו"ת שהכשירם עיינתי בדבריו שם והוא באו"ח סי' ג', וכתב דאף דבעינן טויה לשמה אבל כח גברא לא בעינן ולא דמי לשחיטה דדרשינן מוזבחת דבעינן כח גברא, וכו'.

אמנם בלא זה אין נפ"מ כ"כ במה שנשאל החסל"א דהיהודים נותנים תחלה הצמר להשטערק מאשין לנקות הצמר ואח"כ נותנים הצמר להשפינמאשין וכורכים שם הצמר ואח"כ מוליכים העגלה קצת ואח"כ נגמר הטויה על ידי הגלגלים העשויים ע"ג המים, ובכל הפעולות שעושים היהודים הם אומרים לשם מצות ציצית ובזה כ' החסל"א לפי שיטתו דלא בעינן כח גברא בטויה החוטין א"כ כל שעושה הטויה לשמה בתחלה שפיר דמי כמו בעבוד עורות לתפילין וס"ת דסגי כשנותן העור בתחלה לשמה והעיבוד נעשה אח"כ מעצמו ע"י הסיד עכ"ד, והם תמזהים מאוד במח"כ ולא ראה דברי הדג"מ בסי' י"א ותשו' נוב"י מהדו"ת סי' קצ"ה שתמה על המתבר דמדמי טו"י לעיבוד דבעיבוד הטעם דלא בעינן רק תחלת העיבוד וממילא נגרר אחריו כל העיבוד אבל בטו"י אין התחלת הטויה כוללת כל הטויה וכל הטויה כולה צריכה כוונה לשמה ודמי לכתיבת הגט דל"מ גם להרא"ש אפילו אמר לו הישראל שיכתוב לשמו כיון שכל התורף צריך עשיה לשמה, וכמו"כ הוא טוית הציצית ע"ש, וכ"כ בחדושי רעק"א סי' י"א, א"כ אפי' לא בעינן כח גברא עכ"פ לשמה בעינן ובטויה לא מהני מה שיעשה בתחלה לשמה.

ובאמת לפמ"ש בתשובת אמרי אש או"ח סי' א' לתרץ דברי השו"ע מקו' הנוב"י הנ"ל דלכך מהני עו"ג גם בטויה לפמ"ש הרמ"א דנהגין שיסייע הישראל מעט וכיון

שהתחיל ישראל במקצת לשמה שוב אמרי' דסתמא לשמה קאי והיכי דסתמא לשמה קאי כשר גם בעכו"ם וכנ"ל, וכ"כ בתשו' גור א"י סי' קט"ו, ועיין במעין החכמה על תרי"ג מצוות בסוף הספר, ועיין עוד בגה"ק שעל דעת קדושים על סת"ם בכלל ג' שהביא כן בשם חת"ס אהע"ז ח"ב סי"ט שכ' באומר טוי ציצית לטליתי נעשה שוב סתמא לשמה קאי, (ועיין מש"כ באריכות בביאור החת"ס שלגמרי לא דן בזה בענין סתמא לשמה) ולפ"ז יש להצדיק דברי החסל"א כיון דהישראלים עושים קצת לשמה שוב מהני כל הטויה אף מה שנעשה ממילא משום דסתמא לשמה קאי, (וצ"ע אם המכונה לא נקרא כחו מדוע יועיל סתמא, הרי מתעסק לא מועיל בדיון סתמא כמבואר בתוס' בזבחים ב' ע"ב והארכתי בענין זה במרב"ח). אמנם הגה"ק שם הקשה על דבריהם מסה"ת סי' קצ"ב שהק' נימא כתיבה סתמא לשמה קאי ע"י שמתחיל העיבוד לשמה וכמו בזבחים, ותירץ דשאני זבחים דמשהוקדש לקרבן זה א"י לשנותן עוד ומש"ה סתמא לשמה קאי בהקרבה משא"כ עור שעובד לשמו עדיו מצי לשנותו ע"ש, וא"כ לענין טו"י נמי ל"ש הק' סברא דסתמא לשמה קאי ונסתרים דברי החסל"א אף אי נימא דל"ב כח גברא, ובפרט לפמ"ש י"ל דבעינן כח גברא, ועיין באמרי אש שהחמיר ג"כ בזה, כו', ועיין בתשו' דברי חיים ח"ב סי' א' ב' ג' שהחמיר מאוד במאשין ציצית. החותם אברהם מנדיל הלוי. עכ"ל. הרי שפסל גם משום לשמה, וגם משום כח גברא.

יח

שיטת החזון איש

וביאורו של ההר צבי

ובחזון איש חאו"ח סי' ו' בד"ה ונראה השני כתב וכן בטוית ציצית אי טוה ע"י

דאשקיל עלי' בידקא דמיא על מכונה שטוה
סגי דכיון דכח ראשון הוה לשמה הו"ל
אידך סתמא לשמה וא"צ כח אדם עכ"ל,
בהר צבי באו"ח סי' י"א הקשה על החזון
איו"ש מקושית הנוב"י דמשמע שלא ס"ל
כפסקו של החזו"א, וז"ל והלום ראיתי בס'
חזון איו"ש כו', ובנודע ביהודה תנינא יר"ד
סי' קע"ה בדבר שהנכרי עושה וישראל
עו"ג מביא בשם הרא"ש לחלק בין עיבוד
עורות לתפילין ובין כתיבת הגט דבגט
דבעינן שיכתוב בכל תורף הגט לשמה לא
מהני ישראל עו"ג דמשך זמן לא יעשה
הגוי מה שהישראל אומר לו אבל בעיבוד
עורות לשמה דרך ברגע ראשונה שנתן
לתוך הסיד צריך לומר שיעשה זה לשמה
מסתמא עושה כדבריו וכן דעת בעל
העיטור, וכתב שם הנוב"י דהב"י ס"ל
בדעת הרא"ש דכיון שבעיבוד לתפילין
מכשיר הרא"ש בישראל עו"ג ה"ה בטוית
ציצית לשמה ג"כ מכשיר ע"י נכרי
כשישראל עו"ג, והנוב"י מקשה על הב"י
ואומר דטויה לא דמיא לעיבוד דבטויה אין
התחלת הטויה כוללת כל הטויה וכל הטויה
בעינן לשמה אבל בעיבוד התחלת העיבוד
ממשיך אחריו כל העיבוד וטויה דומה
לכתיבת הגט דלא מהני גם להרא"ש אפי'
אמר לו הישראל שיכתוב לשמה ל"מ כיון
שכל התורף צריך עשיה לשמה וכמו"כ
ממש הוא טוית הציצית ולכן לא הזכיר
הטור בדיני הציצית פלוגתא בזה עכ"ל,
ולכאורה דברי הנוב"י הם סותרים דברי
החזו"א שאמר דהכל נמשך אחר כח ראשון
דכיון דמכח ראשון היה לשמה שוב כל מה
שנטוה אח"כ נגרר אחריה, והנוב"י ס"ל
דבטויה לא אמרינן דסופו בתר רישא
גרירא ואע"ג דהתחיל לשמה מ"מ מה
שנטוה אח"כ לא חשיב לשמה.

ותירץ הגאון רצ"פ ז"ל דברי החזו"א
גם לפי הנוב"י, כדרכו של התפארת יוסף

הנ"ל, וז"ל בתירוץ: אמנם י"ל דעד כאן
לא אמר הנוב"י דבטויה לא נאמר סיפא
בתר רישא גריר היינו בסתם טויה שהוא
טוה ביד דכל טויה וטויה הוא פעולה בפני
עצמה ע"ז אמר הנוב"י דטויה דמיא
לכתיבת הגט דלא נאמר סיפא בתר רישא
גריר דאע"ג דמתחיל בלשמה מ"מ כל טויה
שאח"כ שהוא פעולה בפ"ע לא מועיל מה
שבראשית היה לשמה ובתר השתא אולינן
דעכשיו שוב אינה לשמה, משא"כ בנדון
החזו"א בדאשקיל בידקא דמיא על מכונת
טויה והמים מסבבים הטויה של המכונה שם
ג"כ אין כאן אלא פעולה ראשונה בלבד
והשאר נעשין מאליהם שפיר י"ל דיתכן
דגם הנוב"י יודה דזה דומה למניח העורות
בסיד דעצם עבודת העור נעבדת אח"כ
ממילא ואולינן בתר תחילתו וחשיב לשמה
כל מה שנעבד אח"כ, וה"נ בטוית של
מכונה יתכן לומר דכל מה שנעשה אח"כ
הוי לשמה דנגרר בתר רישא שהיה בכח
ראשון לשמה וכמוש"כ החזו"א ע"ש, והן
הן דברי התפארת יוסף שחילק בין דברי
הנוב"י לנידון הטויה במכונה שגם הנוב"י
יודה כנ"ל.

וידידי הגאון ר' נחום רוטשטיין שיחי'
הקשה בקונטרס ילקוט ענף עץ אבות אמנם
לפענ"ד אף שהדברים ניתנים להאמר, אבל
כוונת החזו"א נראה שלא היתה לכך, כי
לביאור התפארת יוסף טעמא דמה שנעבד
ממילא בעצם לא בעי לשמה, דלשמה בעי
רק על מה שבעי למעשה האדם, ולא מה
שנעשה בממילא, אבל החזו"א נתן טעם
לדבריו כיון דכח ראשון הוי לשמה הו"ל
אידך סתמא לשמה, והיינו לא משום דלא
בעי לשמה, דודאי בעי, אלא דס"ל דאיכא
לשמה מדין סתמא, והיינו כדעת האמרי אש
וגור א"י, (ועיין מה שהארכתי בביאור
המתירים במכונת טויה וכתבתי שלכאורה
נחלקו התפא"י והחסל"א ועכ"פ ביסוד

ודו"ק הייטב ועיין באריכות מש"כ ועיין בהערות וביאורים על החזו"א שביארנו דבריו והוא שלא כהבנת ההר צבי ואינו כסברת התפארת יוסף. ועיין בסימן ד' שביארנו השיטות בטוית ציצית וגם נתבאר שיטת החזו"א שלא כתפארת יוסף. והנה המעיין בחזו"א יראה להדיא שנחלק על הנוב"י).

יט

שיטת קונטרס ילקוט ענף עין אבות לחלק בין המכונות

וידידי הגאון ר' נחום רוטשטיין שליט"א האריך בהרחבה בקונטרס ילקוט ענף עין אבות, וכתב שם בתוך דבריו ועתה נתי לבאר ולברר לפי דברי התפארת יוסף והחזו"א זצ"ל, מה יהיה דין מכונת טויה שפועלת ע"י העלעקטערא, דלפענ"ד נימוקם וטעמם שבהכשירם דהתם, מוכיח שבני"ד סבירי להו דפסול,

דהנה התירו של התפארת יוסף הוא כיון דיכול להיות הטיווי נגמר ממילא ע"י סיבוב ראשון שבא ע"י אדם, או ממילא אדרבא סגי במה שיאמר הישראל בשעה שפוסט המים וגורם הסיבוב הראשון שיהיה לשם מצות ציצית, דאף דנעשה אח"כ ממילא, דהרי עיקר הלימוד לשמה הוא מכח היקש לתפילין והרי גם בעיבוד עורות בתפילין עושה רק הפעולה לשמה בהתחלה בשעה שנותן העורות לתוך הסיד ואח"כ נעשה העיבוד ממילא ע"י פעולת הסיד ולא ע"י כח האדם, ואטו עדיף פעולת הסיד מפעולת סיבוב הגלגל ע"י מים כו', ודבר זה רק נכון במכונה הפועלת ע"י שפוסט מים, דסיבוב ראשון ודאי מקרי מעשיו וכוחו, ויתר הסיבובים נעשים ממש מעצמם ע"י המים שבאים לכאן מאליהם ללא שום מעשה, ודמי לנותן העורות בסיד בהתחלה הוה ממש מעשיו, והפעולה

שניהם מתירים רק שלחסל"א י"ל שגם הנעשה במכונה נקרא לשמה היות ונפעל ע"י פעולתו וכמו שהאריך בזה"ק כלל ג' שהעיבוד בתוך הסיד ג"כ נקרא שנעשה לשמה ע"י ש בדברינו באריכות)

והנה בהר צבי שם מוסיף להקשות על דברי החזו"א זצ"ל וז"ל: "אמנם עיקר דברי החזו"א צריכים עיון מה שאמר דלא בעינן כח גברא דאי לא בעי כח גברא מאי אולמא דתחילת טויה דמצריך שיהיה בכח ראשון דוקא" עכ"ל, ולפענ"ד פליאה קושיתו איך לא ראה ולא הבין ההבדל שבזה, הרי ודאי אי בעי כח גברא כמו בשחיטה ונט"י היה בעי בכל טויה וטויה שיהיה ע"י כוחו דוקא, ולא היה סגי כוחו שבתחלת הטויה, ברם כיון דכח גברא לא בעי (והיינו כדעת התפארת יוסף הנ"ל) והא דבעי כוחו אינו אלא כדי שיחול עלי' כוונתו דלשמה, בזה סגי כוחו בתחילת הטויה דחל מחשבתו דלשמה על ההתחלה, ותו אמרי' דהכל סתמא לשמה, או דהכל נגרר אחריו, ואילו לא היה ההתחלה בכוחו דלא היה חל בהתחלה מחשבתו דלשמה, לא היה שייך לומר דאיך סתמא לשמה, או איך נגרר אחריו, שהרי לא היה כאן כלל כוונה דלשמה המועילה, דזה מחשב וזה עובד לא מהני, (וגם התפא"י הנ"ל הדגיש את ההכרח שבתחילת העבודה יהיה ע"י כוחו כדי שיחול הלשמה, והן הן דברי החזו"א זצ"ל). (ועיין מה שהארכתי להביא ראיות שלשמה אין מועיל בגרמא. דהרי פועל עכ"ר' ודאי יש לזה דין גרמא. ועיין נתה"מ סימן קפ"ח שהאריך שע"י פועל נכרי מועיל קנין והוי כהגבהה שלו ועיין בחידושי הגאון ר' שמעון שקוף בגיטין סימן ד' ובב"ק סימן ט"ו מבואר דפעולת הפועל מתיחסת לבעה"ב וא"כ מדוע בפועל עכ"ר' לא מועיל מה שהבעה"ב מתכוין לשמה וע"כ שלשמה זה דין בעושה המעשה

להביא מעצם דבריו של החזון אי"ש שבימיו כבר היו כל סוגי מכונות טויה שבעלעקטערא ולא הזכיר ההיתר לטוות בכה"ג במכונה, אלא במכונה הפועלת ע"י בידקא דמיא שבזמנינו כמעט כבר אינה מצויה, ופשוט דהוא אשר דברנו שהתירו אינו אלא בבידקא דמיא ולא בעלעקטערא כנ"ל, וזה ברור בלי ספק.

והנה פסקו של החסד לאברהם הביא בשו"ת אחיעזר ח"ג סי' ס"ט ע"ש, והגאון רצ"פ פראנק וצ"ל בספרו הר צבי באו"ח סי' י"א ג"כ מביא דברי החסד לאברהם ומסיק בזה"ל: ולפי דבריו דפשיטא לי' דלא בעינן כח גברא ודאי דטויה ע"י חשמל לא גרע מטויה ע"י מכונה שטווייתה ע"י מים ואין בה כח גברא עכ"ל.

ואני בער ולא אדע איך אפשר להשוות ולדמיין דברים הרחוקים זה מזה, דלפענ"ד כשנעמיק בדברי החסד לאברהם נראה שלא עלה על דעתו להתיר במכונת החשמל, וכל התירו לא היה אלא באופן שנשאל בציצית הנעשין במאשין באופנים העשויים ע"ג מים ויהודים נותנים תחלה הצמר להשטערק מאשינען לנקות הצמר ואח"כ נותנים הצמר להשפינמאשינען וכורכים שם הצמר ואח"כ מוליכים העגלה קצת ואח"כ נגמר הטויה ע"י הגלגלים העשויים ע"ג מים ובכל הפעולות שעושים היהודים הם אומרים שעושים לשם מצות ציצית, רק בצירוף כל הני פעולות בגוף הטויה שהזכיר בשאלה התיר, דאין לומר שהתיר רק משום הנחת הצמר על המאשין בכוונה לשמה דסגי לדידי' בזה, וכמו שלכאורה מובן מלשונו שכתב וכיון שהניח הצמר על המאשין הרי הוא הטוה אותם ולא נתנה תורה שיעור לעשי' הרב הוא המעט כיון שבגרמתו נטוה הרי מקיים קרא דתעשה לך, ואח"כ גם כתב וכל שעושה הטויה לשמה בתחלה שפיר דמי כמו

דלבתר הכי נעשה ממילא, משא"כ במכונת העלעקטערא אינו דומה לנותן עורות בסיד מב' אנפי, א) כי בנותן העורות וכן בפוטר מים אז סיבוב ראשון נעשה ע"י כוחו ומעשיו, וחל דין ותורת לשמה, וסגי בזה, משא"כ במכונת העלעקטערא גם סיבוב ראשון לא נעשה ע"י כוחו, כי פתיחת השלטר להפעלת המכונה לא מקרי כלל כוחו כמו שיבואר בעזה"י באריכות בהוכחות ברורות בענף ב', וגם סיבוב ראשון לא מקרי מעשיו שתחול עלי' תורת לשמה, ב:) כי דוקא בנותן עורות לתוך הסיד, וכן בפוטר מים, אז המשך הפעולה נקרא דעביד ממילא דהסיד פועל מעצמו, והמשך המים באים מאליהם ללא שום מעשה, ושייך לומר כיון דמעצמם נעשים אין צורך לכוין בהו לשמה, משא"כ במכונת עלעקטערא אז המשך הפעולה נעשה על ידי כח הזרם הזורם ובא מכח הגינרטור המפעילו ומייצרו בכל שניה ושניה, וכח הגינרטור מופעל ועומד בפקוח האנשים האחראים לזה, (והפעלת הגינרטור היא שלא לשמה) ופשוט דלא מקרי שפועל ממילא, אלא בגרמתו דמאן דהוא, ובעי לשמה, ולא חל עלי' תורת לשמה, ויש למיפסלי', עכ"פ ברור אף לדעת התפארת יוסף אין מקום להתיר רק במכונה הפועלת ע"י שפוטר מים, אבל במכונת העלעקטערא אין שום מקום להתיר. (וגם לפי מה שיתבאר לפי דרכינו אין מקום להתיר ע"י מכונה שזה ודאי לא נקרא שמניח במקום שמאליו יטוה ולא שייך לומר שהכל נכלל בפעולתו).

גם בחזון אי"ש מבואר התירו להדיא רק משום "כיון דכח ראשון הוה לשמה הו"ל איך סתמא לשמה" דלפ"ז כיון דבמכונת העלעקטערא יבואר לקמן בענף ב' בעזה"י שגם כח ראשון אינו מעשיו ולא חל לשמה, ודאי גם לדידי' פסול, וקצת ראי' אפשר

בהמשך פעולת המים מאומה, לכן בעי להתייחסות של הנחת הצמר שאת כל הצמר הוא כרך והניח על המכונה וכל מה שנטוה בצמר זה נטוה בגרמתו והיה כעשיה כל דהו ידידה, אמנם משום לשמה ס"ל שבהמשך עבודה לא בעי כלל התייחסותו וגרמתו לטויה, וגם מה שנעשה ממש מעצמו לא איכפת לו, כי לא בעי כוונה לשמה כלל בהמשך הפעולה כמו דלא בעי בעיבוד עורות כוונה כלל בהמשך הפעולה, ומשום מה נצריך התייחסותו וגרמתו למעשה על זה, אמנם מאידך גיסא בתחלת העבודה דבעי שיכוין לשמה, וכוונה לשמה פשיטא דלא חלה אלא על עשייתו ממש, בעי שיהיה מעשה ממש ידידי, ובאופן שדיבר החסל"א איתא למעשה זו, (ועיין במה שביארנו שיטת החסל"א באופן אחר ולפי ביאורינו י"ל שמספיק מה שמניח הצמר על המכונה היות והמכונה היא פעולתו לגמור, וכמו שמכניס העורות מתיחס הפעולה אליו ה"ה פתיחת המכונה מתיחסת פעולת המכונה אליו, וביארנו שהחולקים ס"ל שיש הבדל אם נעשה הפעולה בעורות שעשה בהם פעולה שיעבדו, משא"כ כשאין פועל בחוטין אלא במכונה לא נקרא שעשה פעולה בחוטין או בעורות לשמה עי"ש ודו"ק הייטב).

לכן כשדן אודות לשמה הזכיר כל שעושה הטויה לשמה בתחלה שפיר דמי כמו בעיבוד עורות כו', והיינו שתחלת הטויה דבעי שיחול עליה הכוונה דלשמה א"א להזכיר הנחת הצמר כי אין זה עשיה בטויה כנ"ל ואין מקום שיחול עליה הכוונה דלשמה בטויה, ואינו דומה לעיבוד עורות כנ"ל, אלא בעי שיהיה עשיה ממש כאופן שנשאל החסל"א ובזה זה דומה ממש לעיבוד עורות שתחלת העבודה הוא מעשה ידידי ממש, ובהמשך לא בעי כלל מעשה ידידי, כן נראה לי ברור בעזה"י בכוונתו,

בעיבוד עורות לתפילין וס"ת דסגי בשנותן העור בתחלה לשמה והעיבוד נעשה אח"כ מעצמו ע"י הסיד, דלכאורה מובן מדבריו שבהנחת הצמר על המאשין מקרי תחלת העבודה וכוונתו דאז לשמה מהני, זה אינו דכבר הארכנו להוכיח באות ה' ו' ח' שאי אפשר להחשיב את הנחת הצמר על המאשין כתחלת עבודת הטויה, ואין לזה דמיון להנחת העור בסיד כמבואר שם, וע"כ ברור לפענ"ד שלא לזה כיוון בעל חסל"א.

והמעצין עמוק בדבריו יראה שיש הבדל בלשונו בנידון הנושא, דבתחלת דבריו כשדן להשיג על הטענה דכח גברא והוכיח דלא בעי כח גברא דקדק בלשונו לכתוב וכיון שהניח הצמר על המאשין הרי הוא הטוה אותם ולא נתנה תורה שיעור לעשיה הרב הוא המעט כיון שבגרמתו נטוה הרי מקיים קרא דתעשה לך, והיינו שעבור קיום קרא דתעשה לך שיהיה בזה עשיה מצידו סגי מה שבגרמתו נטוה ע"י הנחת הצמר, אמנם לבסוף כשדן בנידון חלות כוונתו לשמה לא הזכיר הנחת הצמר אלא כתב וכל שעושה הטויה לשמה בתחלה שפיר דמי כמו בעיבוד עורות כו', ופשיטא לי דיש דברים בגו בשינוי הלשון, ושתי כוונות המה, דעבור קיום קרא דתעשה בעי שיעשה את הנחת הצמר, ועבור קיום דין הלשמה בעי שיכוין בתחלת העבודה הנעשית על ידו דוקא, ולא סגי בהנחת הצמר, דבעי שיהיה כמו עיבוד עורות וכו"ל, ובידור הדברים הוא דס"ל אף דלא בעי כח גברא מ"מ כיון דכתוב בתורה תעשה בעי איזה עשיה כל דהו לפחות ע"י גרמתו שתתייחס לכל הטויה, ולכן לזה לא סגי תחלת הפעלת המכונה, כי בהמשך ההפעלה העושה את הטויה לא עשה כלום דרך המים פועלים ואין לייחסו אפילו כגרם עשייתו אפילו כעשיה מועטת כי אינו גורם

לא על אופן שנדפס בהקונטרס מהגאון מוהרי"ש ובודאי פסולים ועדותו נאמנה עלי למאוד כי ידעתי שלא יכזב בעד כל חללי דעלמא כו' ע"ש.

ובשו"ת מהר"ם א"ש אר"ח סי' א' כתב לגבי מכונה אשר יסובכו ע"י מים דאפי' בישראל יש לעיין כמו בשחיטה דפסול מסיבוב שני ואילך דלאו מעשה אדם מקרי ה"ה בציצית כו' ע"ש, והביאו בדעת תורה סי' י"א להלכה בלי שום חולק ע"ש.

גם בשו"ת חסד לאברהם מהדור"ת אר"ח סי' ג' מתאר את המכונת טויה דלא מקרי כח גברא דכתב וז"ל ע"ד הציצית הנעשין במאשין באופן העשוי ע"ג מים ויהודים נותנים תחלה הצמר להשטארק מאשינען לנקות הצמר ואח"כ נותנים הצמר להשפינגמאשינען וכורכים שם הצמר ואח"כ מוליכים העגלה קצת ואח"כ נגמר הטויה ע"י הגלגלים העשויים ע"ג מים כו' לפענ"ד דהציצית האלו כשרים כו' שלא מצינו בכולא תלמודא שיהיה צורך כח גברא בציצית בטוית החוטין כו' ע"ש, מוכח שהבין שהמכונה הנ"ל לא נקרא דנעשה ע"י כח גברא, ובשו"ת אחיעזר ח"ג סי' ס"ט הביאו ע"ש, ובשו"ת מחזה אברהם אר"ח סי' ג' מתייחס לתיאור זה אלא שפסלו מהאי טעמא כיון דליכא כח גברא ע"ש, ובמנחת ברוך סי' ד' מביא תו"ד ענין מכונת טו' בפשיטות דהצמר נטוה ממילא ע"ש.

אמנם בשו"ת מהר"י הכהן סי' ב' כתב בענין זה וז"ל: ובמאשינען כל המלאכה תתייחס אל ההתחלה וכמו בשחיטה דכשרה בסכין הקבוע בגלגל אם היתה התנועה בפועל ידי אדם כמבואר ביו"ד סי' ז' ואף דשם צריכה להיות השחיטה בסביבה ראשונה שאני התם דהקפידה הוא שיהיה כח אדם אבל הכא כל המלאכה אחר ההתחלה היא נקראת ומי שיודע טבע

וכן הוא כוונת מהר"י הכהן שהבאתי באות ח' ע"ש, וא"כ לפ"ז מבורר שגם לחסל"א בעי עכ"פ שתחלת הטויה תהיה מעשה ידי' ממש משום לשמה, (ולפי מה שנאריך יש מקום גדול לעיון דודאי הפעולה צריכה להיות בטויה ובאופן של החסל"א לא היה הפעולה בטויה. ואם מצד שהמכונה נקרא שהפעולה מתיחסת אליו א"כ ה"ה כשהניח הצמר והפעיל המכונה נקרא פעולתו. רק שיש לדון שבחשמל לא אמרין שזה פעולתו כמו שהאריך ידידי וזה מספיק כדי לחלק בין המכונה שהתיר החסל"א למכונות של היום) וא"כ ברור שבמכונת החשמל דיתבאר בעזה"י בענף ב' דגם תחלת העבודה אינו כוחו ומעשיו כלל, (וגם) ההר צבי שם סבירא לי' כן כמו שיבואר (שם) פשיטא דפסול מחסרון חלות הכוונה דלשמה, וכמו שיצא לנו במסקנותינו מכל הפוסקים שהזכרנו עד הלום הדנים לענין טוויית ציצית במכונה.

ב

סיכום השיטות טויה ע"י מכונה

והנה בנידון מכונת טויה בציצית שוב מצינו שנחלקו האחרונים אם מקרי מעשה אדם או לא, דבשו"ת דברי חיים מהדור"ת אר"ח סי' א' כתב בזה"ל ואולם בני הרב כו' האבד"ק שינאו שלדעתי אינו משנה הדיבור אפי' יהי לי' כל חללי דעלמא והוא אמר לי שכל הרואה המאשין יראה שאינו נעשה כלל בידי אדם ור"י עיור עיני החכמים ולכן לדעתי לפסול הציצית כו', ובמכתב שני שם כתב שוב אולם בני הרב נ"י הדר סמוך להמאשין הגיד לי בבירור שאינו נטוה כלל בידי אדם ולכן המה פסולים בבירור כו', ובסימן ב' שם כתב עוד בזה והנה זה לא כביר היה אצלי בני הרב הגדול האבד"ק שינאו וסיפר לי שראה המאשין בחקירה היטב וראה שהוא

הרי לנו מכל הלין שהאחרונים דברו מכמה סוגי מכונות ויש בזה כמה שיטות, דהרב דברי חיים הגדיר את המכונה שאינה פועלת במעשה אדם כלל, גם בחסל"א ובמחזה אברהם ובמנחת ברוך התייחסו אל המכונה כאינו מעשה אדם, אמנם התפא"י תיאר את המכונה כפועלת הכל ע"י מעשה האדם, ובמהר"י הכהן מייחס כל הסיבובים כסיבוב הראשון שהוא מעשה האדם, אמנם המהר"ם א"ש ואחריו החזון אי"ש הגדירו שסיבוב הראשון מקרי מעשיו ומכאן ואילך פסקה ל"י כח האדם.

ומה שנראה בעזה"י לדינא בנידון זה, דבפשוט נראה דיש לחלק בסוגי המכונות, דזה פשיטא אילו מכונת הטויה או הלישה (וכן במכונה ידנית של העיבוד) היו בגלגל אחד שע"י שמסבבים אותו נטוה או נילוש, אף שהשוואונג של הגלגל מיקל על סיבוביו, זה נקרא מעשה אדם וכוחו ממש, ולא עלה על דעת מי לחלוק בזה, (ומה שרצה באהל אברהם ס"י מ"ב לומר דיש לגזור גם בגלגל א' במצה כמו שגזרו בשוחט בגלגל כו', ודחה הוא עצמו דדוקא בשחיטה דאורייתא גזרי' ולא בשימור לשמה במצה שהוא מדרבנן, א"כ לכאורה בטויית ציצית שהוא מה"ת יש לגזור כמו בשחיטה, אמנם זה רק לפוס' שהבאנו בענף א' דבעי כח גברא בטויית ציצית מה"ת, ודומה ממש לשחיטה), ע"כ מקונטרס ילקוט ענף עץ אבות ועי"ש שהאריך לבאר כל השיטות והמציאות של החשמל כיום. ועיין מה שהארכנו בביאור שיטת המתירים והאוסרים לקמן במרבה חיים.

המאשיען הזאת יודע כי בזה אין שייך כלל החילוק בין סביבה ראשונה לשני' וק"ל הרי שהוא סבור שבמאשיען כל הסיבובים הוה כסיבוב ראשון, וסיבוב ראשון השוה לסכין הקבוע בגלגל גבי שחיטה.

ובשו"ת תפארת יוסף או"ח סי' א' תיאר את המכונה בזה"ל כי רוצה לעשות הטוי' לשם מצות ציצית על המאשין הנעשה ע"י סיבוב הגלגלים שמסבבים ע"י סיבוב הגלגל שמסבב ע"י מים וע"י פעולת אנשים ישראלים כשרים במשיכת עגלות אילך ואילך שזה גורם העיקר סיבוב הגלגלים ע"י פעולת הטוי', ועיינתי היטב בסדר תהלוכותיהם וראיתי כי מראשית הנופץ וגם הטוי' לא יכול להיות בלי פעולת האנשים ההם לא יוכל המאשיען לעשות מאומה כ"א מוכרחים להיות מושכים העגלות אילך ואילך בתמידות כו' והנה כאשר היה למראה עיני כל המאשיען וראיתי כי הכל נעשה ע"י כח אנשים ישראליים ובלתי עשיית הישראלים לא יכול להיות הטוי' לא הייתי מסופק כלל כי מותר לטוות החוטין לשם מצות ציצית על המאשיען כו' בנ"ד עד גמר הטוי' מוכרח להיות עשיות האדם וכח גברא כו' ע"ש.

וראה בחזון אי"ש או"ח מועד סי' ו' בד"ה ונראה השני שכתב גבי טויית ציצית בטוה ע"י דאשקיל בידקא דמיא על מכונה שטוה דכת ראשון מקרי כוחו ומכאן ואילך לא מקרי כח אדם ע"ש, (ובדברי החזו"א הארכתי במרב"ח וגם בהגהות על דבריו וסיכמתי שם שצ"ע לענין בדיעבד).